

ANTONI JODŁOWSKI

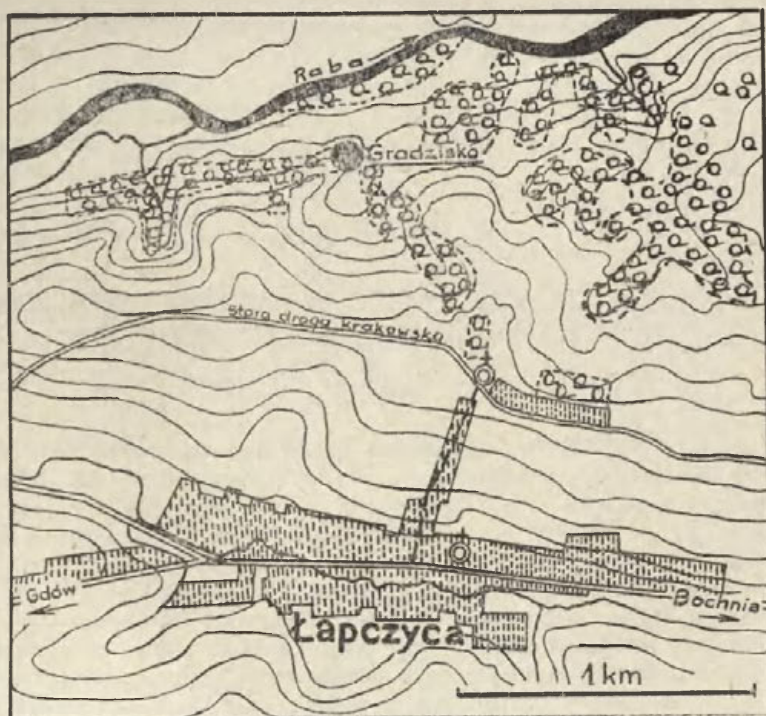
WCZESNOŚREDNIOWIECZNY GRÓD W ŁAPCZYCY, POW. BOCHNIA,
W ŚWIETLE BADAŃ LAT 1965—1967 i 1972

WSTĘP

W Łapczycy położonej w odległości 4 km w kierunku zachodnim od Bochni, na prawym brzegu Raby znajduje się grodzisko usytuowane na wzniesieniu o nazwie „Grodzisko” (ryc. 1—2). Jest to jeden z cyplowatych występów pasma wzniesień, ciągnącego się równoleżnikowo od miejscowości Chełm — a ściślej od potoku Moszczenickiego — na zachodzie po Bochnię na wschodzie, stanowiącego granicę między Pogórzem Karpackim a Kotliną Sandomierską. Grodzisko leży na północnym stoku owego grzbietu, znacznie poniżej jego kulminacji i ograniczone jest od północy, północnego zachodu oraz północnego wschodu doliną Raby, która dawniej przepływała bezpośrednio u jego podnóża (obecnie koryto rzeki znajduje się w odległości 230 m na północ). Od południa i południowego wschodu zbocza grodziska opadają stromo do małej doliny z wysychającym okresowo niedużym strumykiem bez nazwy, natomiast od strony zachodniej i południowo-zachodniej, gdzie teren wznosi się łagodnie ku południowi, obiekt oddzielony był od pozostałej części wzgórza naturalnym obniżeniem, pogłębionym sztucznie w celu zwiększenia obronności. Wschodnia partia grodziska zniszczona została częściowo przez wybieranie gliny, majdan zaś, zbocze zachodnie i podgrodzie zajęte są pod uprawę, która spowodowała silne zniwelowanie wałów.

Pierwotną formę i rozmiary grodu wyznaczają naturalne załomy zboczy oraz zachowane miejscami fragmenty umocnień obronnych. Wskazują one, że gród składał się z dwóch części: z grodu właściwego w kształcie nieregularnego owalu zbliżonego do wieloboku o wym. 96×58 m, tj. 55,68 ara, wydłużonego wzdłuż osi NE—SW (ryc. 3), i czworobocznego podgrodzia o powierzchni 60,9 ara (105×58 m), przylegającego do grodu od strony północno-wschodniej. Podgrodzie ograniczone było od północy i zachodu stromymi zboczami znacznie wyżej położonego grodu właściwego oraz sąsiadującego z nim wzgórza. Obecnie całe grodzisko podzielone jest na szesnaście małych parceli (ryc. 3) nr 695, 711, 714—715, 720—722, 730, 735—736, 747—750, 759/1 — 759/2 stanowiących własność ob. ob. Antoniego Jachyma, Józefa Kaczmarczyka, Jana Oleksika, Władysława Oszusta i Jana Pachuty, zamieszkających w Łapczycy.

Ze stanowiska jest dobra widoczność w kierunku północnym na dolinę Raby i Kotlinę Sandomierską z Puszczą Niepołomicką, a od południa pole widzenia zasłania grzbiet górski, którego szczytem prowadzi tzw. stara droga krakowska. Przy drodze tej wystawiony został w czasach Kazimierza Wielkiego kościół gotycki p. wz. Narodzenia NP Marii. W niedużej odległości od drogi i kościoła, na po-

Ryc. 1. Łapczyca, pow. Bochnia. Lokalizacja grodziska
Localization of the earthwork

graniczu Łapczycy i Kolanowa rozpoczyna się kompleks lasów ciągnący się na południe w stronę Kopalin i Wiśnicza.

W okolicy grodziska występują gleby urodzajne reprezentowane głównie przez lessy i ziemie brunatne, zalegające na terenie Pogórza Wielickiego, natomiast w dolinie Raby spotykane są przede wszystkim mady i aluwia¹.

W odległości ok. 500 m na wschód od grodziska, w górnym biegu Potoku Grabowieckiego, prawobrzeżnego dopływu Raby, znajduje się źródło słone i obszar solonośny w postaci utworów miocenkich, głównie ilów przemieszanych z dużą ilością gipsu krystalicznego, zalegających na warstwie popiołu o miąższości ok. 1 m. Geolodzy sugerują, że może to być hałda starej warzelni istniejącej w Łapczycy w młodszej fazie wczesnego średniowiecza. Przypuszczenie to potwierdzają w pewnym stopniu nieliczne ułamki ceramiki z XII—XIII w. uzyskane w trakcie badań wykopaliskowych prowadzonych w pobliżu źródła na domniemanej hałdzie przez H. Burchard w 1954 r.³

¹ M. Strzemiński, *Gleby województwa krakowskiego*, „Przegląd Geograficzny”, t. 26: 1954, z. 4 (mapa).

² J. Poboński, *Złoże solne Bochni na tle geologicznym okolicy*, „Biuletyn PIG”, nr 78, 1952, s. 82.

³ H. Burchard, *Z badań nad początkami eksploatacji soli w Polsce (sprawozdanie z badań próbnych w Łapczycy, pow. Bochnia, i Sidzynie, pow. Kraków)*, „Spraw. Arch.”, t. 4: 1957, s. 182—185.

Ryc. 2. Łapczyca, pow. Bochnia. Widok grodziska od strony południowej
View of the earthwork from the south

Fot. A. Jodłowski

Przekazy pisane do połowy XIII w. wymieniają Łapczycę dwukrotnie; nie wspominają jednak o istnieniu grodu. Pierwsza wzmianka zawarta jest w dokumencie legata Idziego, biskupa tuskulańskiego, datowanym przez historyków na lata 1123—1125⁴ lub 1125—1127⁵, zatwierdzającym posiadłości i przywileje benedyktynów w Tyńcu. Zdaniem niektórych mediewistów akt ten interpolowany miał być w XII lub XIII w., ale w większości zawiera fakty autentyczne i odtwarza przypuszczalne uposażenie klasztoru z początków jego istnienia. W dokumencie wspomniano m. in. o dochodach ze źródeł słonych w Łapczycy „...Lapszcicia et cum Coyanow et sale et seruo...”⁶ Po raz drugi miejscowość ta wymieniona została również w kontekście dóbr klasztoru tynieckiego, a mianowicie w podrobionej bulli papieża Grzegorza IX z 25 maja 1229 r., informującej m. in. o istnieniu targu i karczmy „...in Lapczyca liberum forum et tabernam...”⁷, nie licząc późniejszych informacji z pełnego średniowiecza, szczególnie Jana Długosza⁸. Na podstawie tych

⁴ Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, z. 1, do końca XII w., Kraków 1937, s. 29—33.

⁵ K. Maleczyński, *Studia nad dokumentem polskim*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1971, s. 151—169.

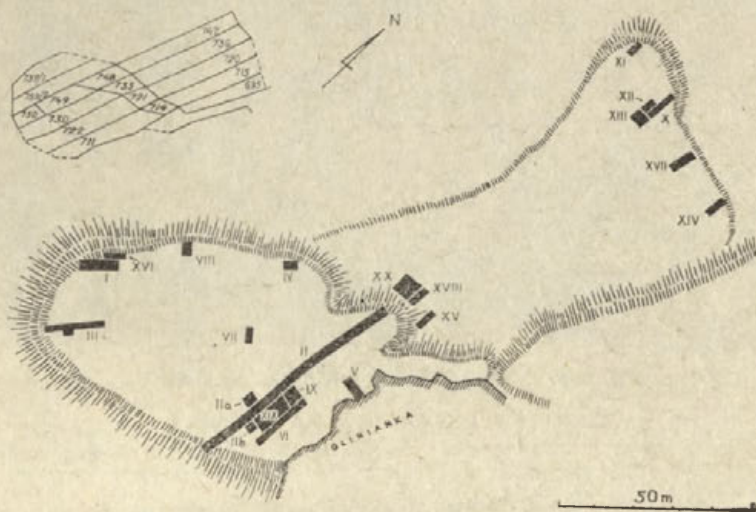
⁶ *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego*, wyd. W. Kętrzyński, S. Smolka. Lwów 1871, nr 1, s. 2; cytowany dalej jako: *Kod. Tyn.*

⁷ *Kod. Tyn.*, nr 11b, s. 24. Por. też A. Hirschberg, *Stosunki osadnicze w dobrach klasztoru tynieckiego w początkach jego istnienia*, Lwów 1925, s. 29.

⁸ Jan Długosz wymienia Łapczycę kilkakrotnie. Por. J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, t. I, *Opera Omnia*, t. VII, Kraków 1863, s. 226—227; t. III, s. 9, 195—196, 214, 221.

przesłanek można przypuszczać, że Łapczyca początkowo (do połowy XI w.) była najprawdopodobniej własnością książęcą, dopiero w drugiej połowie tego stulecia — być może przez Bolesława Śmiałego — została nadana w całości lub częściowo benedyktynom tynieckim, w których posiadaniu pozostawała do 1379 r., tj. do chwili sprzedaży jej przez zakonników Janowi Gwoździowi z Chorzowa⁹.

Grodziskiem łapczyckim interesowali się badacze już od XIX w. Jako pierwszy oglądał go w roku 1880 A. H. Kirkor, który stwierdził podwójne wały okrężne za-

Ryc. 3. Łapczyca, pow. Bochnia. Plan grodziska z naniesieniem wykopów archeologicznych i podziałem katastralnym gruntów

Plan of the earthwork with the plotted excavation trenches and the cadastral division of the land

chowane do wysokości 5 m, rozdzielone głęboką fosą, i ustalił jego wymiary na 60×56 m¹⁰. Dziwny wydaje się natomiast fakt, że nie wspomina o tym obiekcie autor *Słownika geograficznego*, wydawanego pod koniec XIX stulecia¹¹, a więc już po notatce opublikowanej przez A. H. Kirkora. W roku 1895 Z. Hendel wykonał plan grodziska z zaznaczeniem dobrze zachowanych jeszcze w tym czasie wałów otaczających majdan grodu w postaci nieforemnego wieloboku¹². Na rzucie poziomym widoczny jest także wyraźny wał podgrodzia od strony północnej, zlokalizowany jednak nieproporcjonalnie blisko do jego faktycznej odległości od zbrocy

⁹ *Kod. Tyn.*, nr 105, s. 158–159.

¹⁰ A. H. Kirkor, *Sprawozdanie i wykaz zabytków złożonych w Akademii Umiejętności z wycieczki archeologicznej w roku 1880*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej”, t. 5: 1881, s. 15.

¹¹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. V, Warszawa 1884, s. 589.

¹² J. Serug, Z. Hendel, *Kościół Narodzenia Najświętszej Panny Marii w Łapczycy*, „Prace Komisji Historii Sztuki AU”, t. 1: 1919, ryc. 3.

grodu właściwego. Grodzisko zwiedzał dwukrotnie W. Demetrykiewicz; po raz pierwszy w 1901 r., a drugi raz — wspólnie z M. Wawrzenieckim — w 1908 r. Informował też o niszczeniu tego obiektu na posiedzeniach Komisji Antropologiczno-Archeologicznej AU¹³. Badacz ten zebrał także z powierzchni pola liczne fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej i sporządził szczegółowy opis stanowiska wykorzystany przez J. Seruga i Z. Hendla w pracy o kościele p. wz. Narodzenia NP Marii w Łapczycy¹⁴. W roku 1921 grodzisko wizytował J. Żurowski¹⁵, a w 1932 r. G. Leńczyk¹⁶; krótko wzmiankował je W. Antoniewicz w 1928 r.¹⁷ Pierwsze badania sondażowe wykonali w latach 1951—1958 A. Żaki i A. Krauss¹⁸, większe zaś prace wykopaliskowe przeprowadzone zostały przez autora w latach 1965—1967 i 1972¹⁹. Te ostatnie miały na celu rozpoznanie coraz bardziej niszczonej pozostałości grodu, szczególnie ustalenie jego chronologii, rozplanowania przestrzennego osadnictwa oraz charakteru umocnień obronnych, a także określenie funkcji, jaką spełniał ów gród w okolicy.

METODA BADAŃ WYKOPALISKOWYCH

Przed przystąpieniem do badań wykonane zostały pomiary geodezyjne i plan warstwiczny grodziska, który nie uwzględnia jednak wielu szczegółów topograficznych istotnych dla potrzeb archeologii. Korzystano z niego więc tylko przy pracach terenowych, natomiast publikowany tu planik (ryc. 3 i 10) sporządzony został metodą kreskową, przedstawiając znacznie lepiej kształt i rozplanowanie założeń obronnych. W badaniach stosowano wykopy, a nie ary, jako jednostki eksploracji, gdyż przy bardzo rozdrobionym podziale własnościowym grodziska na szereg wąskich pól stwarzało to znacznie większą możliwość wyboru miejsca dla odkrywek archeologicznych. Wszystkie wykopy nawiązywały do dwóch osi przebiegających wzdłuż i w poprzek stanowiska, przecinających się pod kątem prostym w punkcie „0” położonym w pobliżu północnego zbocza grodu właściwego. Ogółem założono 20 wykopów o łącznej powierzchni 373,5 m², z czego 11 zlokalizowano na terenie grodu właściwego, a 9 na podgrodziu (ryc. 3). Największą przestrzeń przebadano w północno-wschodniej partii majdanu, gdzie wykonano m. in. długi wykop przecinający obszar całego grodu właściwego wzdłuż osi N—S. W pozostałej części majdanu założono wykopy głównie na załomie zboczy (w celu uchwycenia dokładnego przebiegu wału okrężnego) i w mniejszej ilości w centralnej części majdanu (dla stwierdzenia śladów warstwy osadniczej). Na podgrodziu badania skoncentrowano w dwóch miejscach, a mianowicie u podnóża zboczy grodu właściwego i w przeciwniejszej partii od strony Raby, gdzie topografia terenu wskazywała na istnienie

¹³ „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne”, t. 6: 1903, s. IX; t. 11, s. XI.

¹⁴ Serug, Hendel, *op. cit.*, s. 32—33, rys. 4.

¹⁵ J. Żurowski, *Sprawozdanie urzędu konserwatorskiego na okręg krakowski*, „Wiad. Arch.”, t. 6: 1921, s. 180.

¹⁶ G. Leńczyk, *Sprawozdanie z inwentaryzacji i planowania grodzisk w okolicy Krakowa*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU”, t. 37: 1933/32, nr 9, s. 38.

¹⁷ W. Antoniewicz, *Archeologia Polski*, Warszawa 1928, s. 228, 230, 293—294.

¹⁸ Materiały z tych badań nie zostały opublikowane, a informacji na ten temat udzielił mi Autorzy, za co składam Im uprzejme podziękowanie.

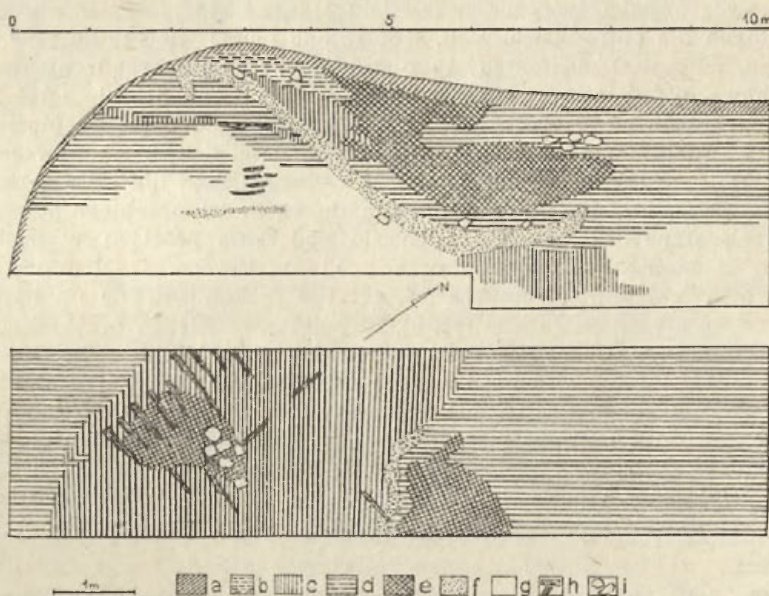
¹⁹ A. Jodłowski, *Grodzisko wczesnośredniowieczne w Łapczycy, pow. Bochnia*, „Acta Archeologica Carpathica”, t. 9: 1967, s. 49—58.

wału obronnego. Łącznie na całym grodzisku odkryto siedem warstw kulturowych, nie licząc calca, przy czym nie występowały one we wszystkich wykopach. Ze względu na ich małą miąższość — poza wałami — eksplorowano całe warstwy osadnicze bez wyróżniania tzw. warstw mechanicznych. Te ostatnie stosowano tylko przy przekopach wału i eksploracji głębszych obiektów w rodzaju chat, jam, itp. Materiał zabytkowy uzyskany podczas badań wraz z dokumentacją rysunkową, fotograficzną i opisową złożony został w Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce pod nr inw. 149—151, 246—247 i 338—339.

MATERIAŁY

Wykop I

Wykop o wymiarach 10 × 2,5 m usytuowany został w północno-zachodnim narożniku grodu, na wale okrężnym. Eksplorację prowadzono do głęb. 3 m, stwierdzając 6 warstw kulturowych oraz przepaloną konstrukcję drewnianą jądra wału (ryc. 4).

Ryc. 4. Łąpczyca, pow. Bochnia. Profil i rzut poziomy wykopu I na głębokości 100 cm:

a — warstwa I; b — warstwa II; c — warstwa III; d — warstwa IV; e — warstwa VI; f — warstwa VII; g — warstwa VIII (calec); h — belki; i — kamienie

Section and ground plan of excavation trench I at the depth of 100 cm:

a — layer I; b — layer II; c — layer III; d — layer IV; e — layer VI; f — layer VII; g — layer VIII (primary ground); h — beams; i — stones

Warstwa I (humus) zalegała średnio na głębokości 0—14 cm. Miąższość jej wzrastała w kierunku majdanu, natomiast po zewnętrznej stronie wału nie przekraczała 10, a miejscami nawet 5 cm. Była to ciemna ziemia (gleba uprawna) zawierająca wtręty żółtego lessu, a na wale drobne kawałki przepalanej gliny i nieznaczne zabytki ruchome. Inwentarz: a) 5 fragmentów naczyń glinianych, w tym 1 fragment brzuśca zdobiony nieregularnymi poziomymi liniami i 2 części dna wklęsłego, grubościennego, wykonanego ręcznie, lekko obtaczanego na kole lub wygładzonego szmatką, z gliny schudzonej domieszką gruboziarnistego piasku, słabo wypalonego, o powierzchni zewnętrznej barwy szarej i bladoceglastej (ryc. 14 a); b) 4 fragmenty ceramiki cienkościenniej, silnie starte, bez ornamentu, wykonane z gliny z drobnoziarnistą domieszką piasku, dobrze wypalone, barwy brunatnej; c) 4 kawałki polepy; d) duży fragment zwęglonej belki; e) 10 kości zwierzęcych, w tym 1 żab i kawałek żebra krowy oraz 8 kości ptaków.

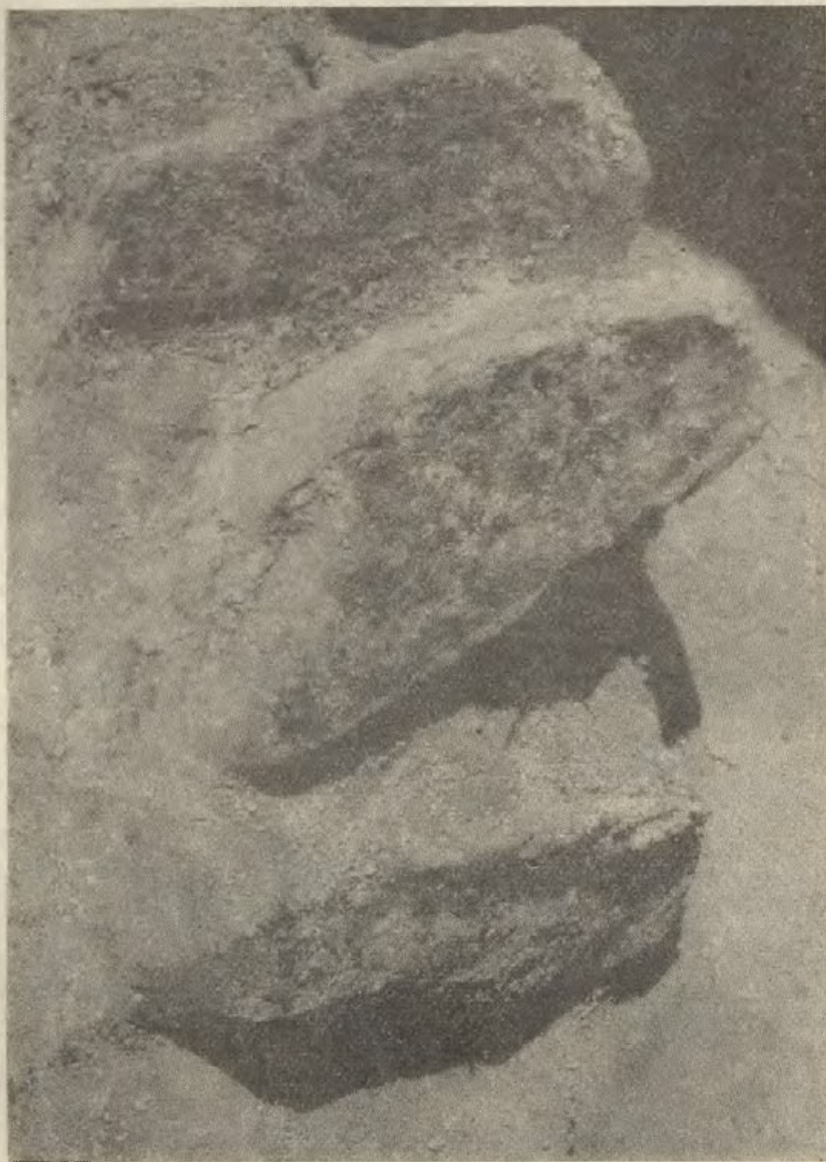
Warstwa II miąższości ok. 26 cm występowała między humusem a spalenizną wału. Stanowiła ją brunatnożółta, sypka ziemia z dużymi kamieniami i ciemnymi smugami (ślady spalenizny). Inwentarz: a) 6 fragmentów naczyń wykonanych z dobrze wyrobionej gliny schudzonej średnioziarnistą domieszką piasku, obtaczanych na kole, silnie wypalonych, na powierzchni zewnętrznej barwy szarej i jasnobrunatnej, zdobione ornamentem poziomych linii rytych. Na uwagę zasługują 2 brzegi z krawędzią uformowaną pionowo (ryc. 15 a, d); b) 2 kawałki polepy; c) kawałek węglą drzewnego.

Warstwa III miąższości ok. 55 cm zalegała po wewnętrznej stronie wału na głębokościach 50—120 cm i 200—260 cm oraz wewnątrz wału w postaci ciemnej warstwy na poziomie 100—120 cm. Była to czarna, tłusta ziemia z resztkami organicznymi, śladami spalenizny i kamieniami piaszczowcowymi różnej wielkości. W obrębie tej warstwy, na głębokości 100 cm, stwierdzono ślady przepalanej konstrukcji drewnianej wału (ryc. 5). Składała się ona z belek ułożonych w poprzek wału, z których 9 znajdowało się przy zewnętrznym licu, 1 przy wewnętrznym i 2 w środku wału. Wystąpiła także belka biegnąca wzdłuż wału, 1 pionowy pał i 6 dużych kamieni. Był to więc rodzaj konstrukcji przekładkowej wzmocnionej pionowymi palami i kamieniami. Odległość między belkami poprzecznymi wynosiła 15—45 cm, a średnica belek ok. 20—25 cm. Inwentarz: a) 12 fragmentów naczyń wykonanych na kole garncarskim z gliny dobrze wyrobionej schudzonej domieszką drobnoziarnistego piasku, silnie wypalonych na powierzchni zewnętrznej koloru ceglatego i szarego z różnymi odcieniami. Na uwagę zasługuje ułamek brzegu z pionowo ściętą krawędzią i dolną część naczynia grubościennego bez ornamentu; b) 5 kawałków polepy i węgle drzewne; c) 8 kawałków kości zwierzęcych, w tym 1 kiel dzika.

Warstwa IV o miąższości dochodzącej do 180 cm zalegała na głębokości 20—200 cm. Była to ciemnożółta glina bez zabytków ruchomych, występująca zarówno w wale, jak też po jego wewnętrznej stronie na majdanie grodu.

Warstwa VI to silnie przepalona glina (polepa) koloru intensywnie czerwonego, z węglami drzewnymi, występująca w postaci dużej soczewki przy wewnętrznym licu wału. Miąższość jej wynosiła ok. 155 cm, pozycja zaś stratygraficzna wskazuje, że może ona pochodzić z wylepienia gliną wewnętrznego lica wału. Zabytków ruchomych brak.

Warstwa VII — ciemna ziemia z kawałkami polepy i licznymi węglami drzewnymi o miąższości ok. 30—50 cm zalegała wąskim pasem od szczytu wału

Ryc. 5. Łapczyca, pow. Bochnia. Fragment przepalonej konstrukcji drewnianej wału w wykopie I

Fragment of the burnt timber construction of the rampart in excavation trench I

Fot. A. Jodłowski

wzdłuż jego wewnętrznego lica oraz wewnątrz wału na poziomie 230 cm. Powstała ona najprawdopodobniej wskutek obsunięcia się w trakcie pożaru konstrukcji drewnianej. Inwentarz: a) 1 fragment brzegu naczyńa glinianego toczonego na kole, z silnie wychyloną na zewnątrz krawędzią i 2 kawałki prażnicy (?); b) 2 kości zwierzęce.

Warstwa VIII — żółta glina (calec), która w górnej partii zawierała miejscami ślady spalenizny, głównie zwęglonych belek.

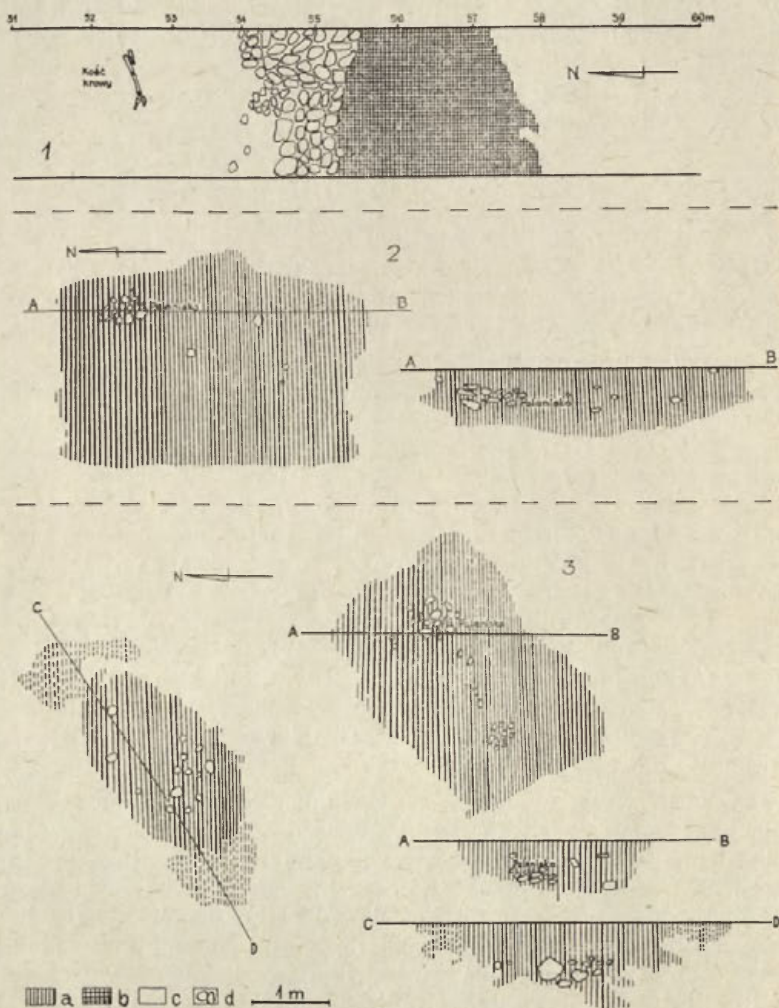
Wykop II

Wykop o wymiarach 61 × 2 m przecinał majdan grodu wzdłuż osi N—S, a na 42—49 mb. posiadał dwa poszerzenia o wymiarach 2,5 × 2,5 m oznaczone jako wykopy II a i II b. Pogłębiono go maksymalnie do 2 m i odkryto 5 warstw kulturowych, ślady konstrukcji wału, 2 chaty oraz 1 jamę (ryc. 6, 7 A).

Warstwa I (humus) sięgała średnio do głębokości 15—20 cm od obecnej powierzchni ziemi. Inwentarz: a) 10 fragmentów ceramiki grubościennych wykonanej ręcznie z gliny schudzonej gruboziarnistą domieszką piasku, wtórnie przepalonych, na powierzchni zewnętrznej koloru szarego i bladeceglastego, zdobionych nieregularnymi liniami poziomymi. Na uwagę zasługuje 5 brzegów łagodnie wychylonych na zewnątrz z krawędzią uformowaną prosto albo z wystającą ku dołowi wargą. Dwa z nich zdobione są na szyjce ukośnymi głębokimi nacięciami; b) 176 fragmentów naczyń cienkościennych wykonanych całkowicie na kole garncarskim lub lepionych ręcznie i silnie obtaczanych w górnej części, z gliny dobrze wyrobionej, z domieszką drobnoziarnistego piasku, mocno wypalonych, na powierzchni barwy ciemnoszarej, jasnobrunatnej i ceglastej w różnych odcieniach. Najczęściej występuje ornament regularnych poziomych żłobków, rzadziej pasma ukośnych żłobków u nasady szyjki. Wyróżniono 9 fragmentów silnie rozwiniętych brzegów zaopatrzonych w rowki na przykrywkę oraz 6 den i części przydennych bez znaków garncarskich; c) 3 kawałki kości zwierzęcych.

Warstwa II występowała na 39—59 mb. Była to brunatnożółta ziemia miąższości ok. 25 cm zalegająca na głębokości 20—45 cm. Inwentarz: a) 2 skrupy grubościenne wtórnie przepalone, wykonane ręcznie z gliny bez domieszki schudzającej, na powierzchni barwy siwoszarej, jedna zdobiona poziomymi liniami rytymi; b) 33 fragmenty naczyń cienko- i grubościennych, wykonanych na kole garncarskim, z gliny schudzonej domieszką drobnoziarnistego piasku, rzadziej grubego tłucznia, silnie wypalonych, na powierzchni zewnętrznej barwy szarej, jasnobrunatnej i ceglastej, od wewnątrz czarnej. Ornament poziomych żłobków, a u nasady szyjki i na szyjce rzędy nierówno wykonanych ukośnych nacięć. Wyróżniono fragment brzegu naczyńa łagodnie wychylonego na zewnątrz z krawędzią pionowo ściętą, zaopatrzoną w rowek na przykrywkę (ryc. 15 c); c) 7 kawałków kości zwierzęcych, w tym 3 kości długie krowy.

Warstwa III — czarna, tłusta ziemia z kawałkami polepy, węgla drzewnych i kamieni posiadała miąższość 50—95 cm i występowała na głębokości 40—135 cm, na przestrzeni 39,5—59 mb. Stanowiła ona warstwę kulturową młodszą, z którą łączyła się m. in. konstrukcja wału odkryta na 54—58 mb. (ryc. 6, 1), w postaci czarnej silnie zbitej ziemi z dużymi kawałkami polepy i węgla drzewnych, a także kamieni. Od wewnątrz przylegał do niej bruk kamienny szeroki na 110 cm. Inwentarz: a) 19 fragmentów naczyń wykonanych na kole lub ręcznie górną silnie obtaczanych, z gliny z drobnoziarnistą domieszką schudzającą, dobrze wypalonych,

Ryc. 6. Łapczyca, pow. Bochnia:

1 — fragment rzutu poziomego wykopu II na głębokości 60 cm; 2 — rzut poziomy i profil chaty 1; 3 — rzut poziomy i profil chaty 2 (A—B) oraz jamy 1 (C—D); a — ciemna ziemia, b — spalenizna wału, c — żółta glina (calec), d — kamienie

1 — fragment of the ground plan of excavation trench II at the depth of 60 cm; 2 — ground plan and section of hut 1; 3 — ground plan and section of hut 2 (A—B) and of pit 1 (C—D); a — dark earth; b — burnt layer of the rampart; c — yellow clay (primary ground); d — stones

na powierzchni zewnętrznej barwy szarej i ceglastej z różnymi odcieniami. Większość skorup zdobiona była ornamentem niestarannie wykonanych poziomych linii. Wyróżniono fragment naczynia z domieszką miki, łagodnie wychylonym na zewnątrz brzegiem i ukośnie ściętą krawędzią (ryc. 15d); b) dwa bliżej nie określone przedmioty żelazne i jedno okucie w kształcie zgiętej sztabki z odchyłonymi końcami; c) 14 kości zwierzęcych.

Warstwa IV to ciemnożółta glina z odcieniem brunatnym, miąższości ok. 10–15 cm, występująca na 48,6–55 mb., między warstwami III i V, bez zabytków ruchomych. Pochodziła ona najprawdopodobniej z okresu, w którym istniała na grodzisku przerwa osadnicza między młodszą i starszą fazą zasiedlenia wzgórza.

Warstwa V — silnie czarna, tłusta ziemia, z resztkami organicznymi i kawałkami polepy zalegała bezpośrednio na calcu na 49,5–51,3 mb. Posiadała ona jednakową miąższość wynoszącą ok. 60 cm. Inwentarz: 7 skorup pochodzących z naczyń grubościennych, lepionych ręcznie, słabo obtaczanych, z gliny schudzonej grubo- i średnioziarnistą domieszką piasku, słabo wypalonych, na powierzchni barwy ciemnoszarej, bez ornamentu lub zdobionych nieregularnymi poziomymi liniami rytymi.

Chata 1 wystąpiła na głębokości 50 cm w pobliżu północnej krawędzi majdanu, na 4–8 mb. (ryc. 6, 2). W rzucie poziomym posiadała kształt prostokąta z małym występem od strony wschodniej (śląd po wejściu?), o wymiarach $4 \times 2,5$ m, o nieregularnym dnie, zagłębionym w calec do 75–80 cm. Był to więc rodzaj półziemiarki z paleniskiem otwartym o średnicy 85 cm, umieszczonym w północno-wschodnim narożniku. Nie stwierdzono śladów po słupach ani jakiegokolwiek innej konstrukcji drewnianej. Wypełnisko chaty stanowiła czarna, tłusta ziemia wyraźnie odcinająca się od lessowego podłoża, zawierająca drobne kamienie i kawałki polepy. Inwentarz: 111 ułamków ceramiki wykonanej z gliny żelazistej, dobrze wymieszanej, schudzonej domieszką średnioziarnistego piasku, silnie obtaczanej na kole garncarskim, mocno wypalonej (kilka skorup wtórnie przepalonych), na powierzchni barwy szarej, jasnobrunatnej i bladeceglastej. Część skorup starta na obydwu powierzchniach. Naczynia zdobione były na brzuścu poziomymi liniami, a u nasady szyjki ukośnymi nacięciami (ryc. 15 f, g). Wyróżniono 4 brzegi, 6 części przydennych i 100 fragmentów brzuśców.

Chata 2, prostokątna, o wymiarach $3,75 \times 2,5$ m, zagłębiona w calec do 75 cm, wystąpiła na poziomie 60 cm, na 45,5–49 mb. przy południowej krawędzi majdanu. W północno-wschodniej części obiektu znajdowało się koliste palenisko o średnicy ok. 60 cm, ułożone z nieregularnych, płaskich kamieni wylepionych warstwą gliny (ryc. 6, 3 A—B). Wypełnisko jego stanowiła czarna, sypka ziemia z kawałkami polepy i drobnymi kamieniami. Inwentarz: a) 7 fragmentów jednego naczynia wykonanego na kole garncarskim, z tzw. gliny białej schudzonej małą ilością drobnoziarnistego piasku, dobrze wypalonego. Naczynie posiadało wychylony na zewnątrz brzeg z krawędzią uformowaną pionowo zaopatrzoną w małe zagłębienie. Na brzuścu zdobione było trzema poziomymi rzędami ukośnych nacięć. Średnica wylewu ok. 20 cm (ryc. 14 i); b) 150 fragmentów ceramiki wykonanej na kole garncarskim z gliny żelazistej, schudzonej domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku, silnie wypalonych, na powierzchni zewnętrznej przeważnie startych, koloru szarego, brunatnego, ceglatego i czarnego. Ornament poziomych linii, rzadziej rzędy ukośnych nacięć u nasady szyjki. Wyróżniono 20 fragmentów brzegów łagodnie wychylonych na zewnątrz z krawędzią uformowaną pionowo, niekiedy

zaopatrzoną w zagłębienie od strony wewnętrznej (ryc. 15 h, 16 a—c); c) kawałek żuźła żelaznego; d) 11 kawałków kości zwierzęcych, w tym 1 ząb i 1 kręgu krowy.

Jama 1 wystąpiła na głębokości 60 cm, w odległości 174 cm na północ od chaty 2. Posiadała kształt nieregularnego owalu o wymiarach $4 \times 1,7$ m i 102 cm głębokości, wydłużonego analogicznie jak chata 2, wzdłuż osi NE—SW (ryc. 6, 3 C—D). W środkowej części jamy znajdowało się duże skupisko kamieni i polepy (średnicy ok. 110 cm, najprawdopodobniej palenisko. Możliwe jest, że jama ta stanowi ślad po chacie zniszczonej w górnej partii przez orkę. Wskazuje na to zarówno jej usytuowanie, jak też wypełnisko podobne do chaty 2. Inwentarz: a) naczynie gliniane (ryc. 16 d) lepienie ręczne, obtaczane na kole garncarskim, z gliny z domieszką drobnopiękistego piasku, dobrze wypalone, koloru szarego z ciemnymi plamami, wys. 18,5 cm. Na brzuścu zdobione było ornamentem niestannie wykonanych poziomych żłobków, a u nasady szyjki linią falistą. b) górna część naczynia grubościennego wykonanego analogicznie jak poprzednie, zdobionego na brzuścu poziomymi żłobkami, a na szyjce rzędem nierównych rys tworzących miejscami rodzaj linii falistej (ryc. 16e); c) 35 fragmentów ceramiki wykonanych analogicznie jak naczynia opisane w punktach a—b; d) 2 kawałki żuźła żelaznego; e) nóż żelazny ze sztabką do rękojeści wyodrębnioną jednostronnie od ostrza (ryc. 18 i), długości 8,5 cm; f) 1 kawałek kości zwierzęcej.

W y k o p III

Wykop o wymiarach 21×1 m usytuowany był w najwyższej, południowo-zachodniej części grodu. Wyeksplorowano go do głębokości średnio 2 m i stwierdzono 4 warstwy kulturowe (ryc. 7 B).

Warstwa I (humus) zalegała na głębokości 0—15 cm. Inwentarz: a) 1 skorupa wczesnośredniowieczna; b) 1 kość zwierzęca bliżej nie określona.

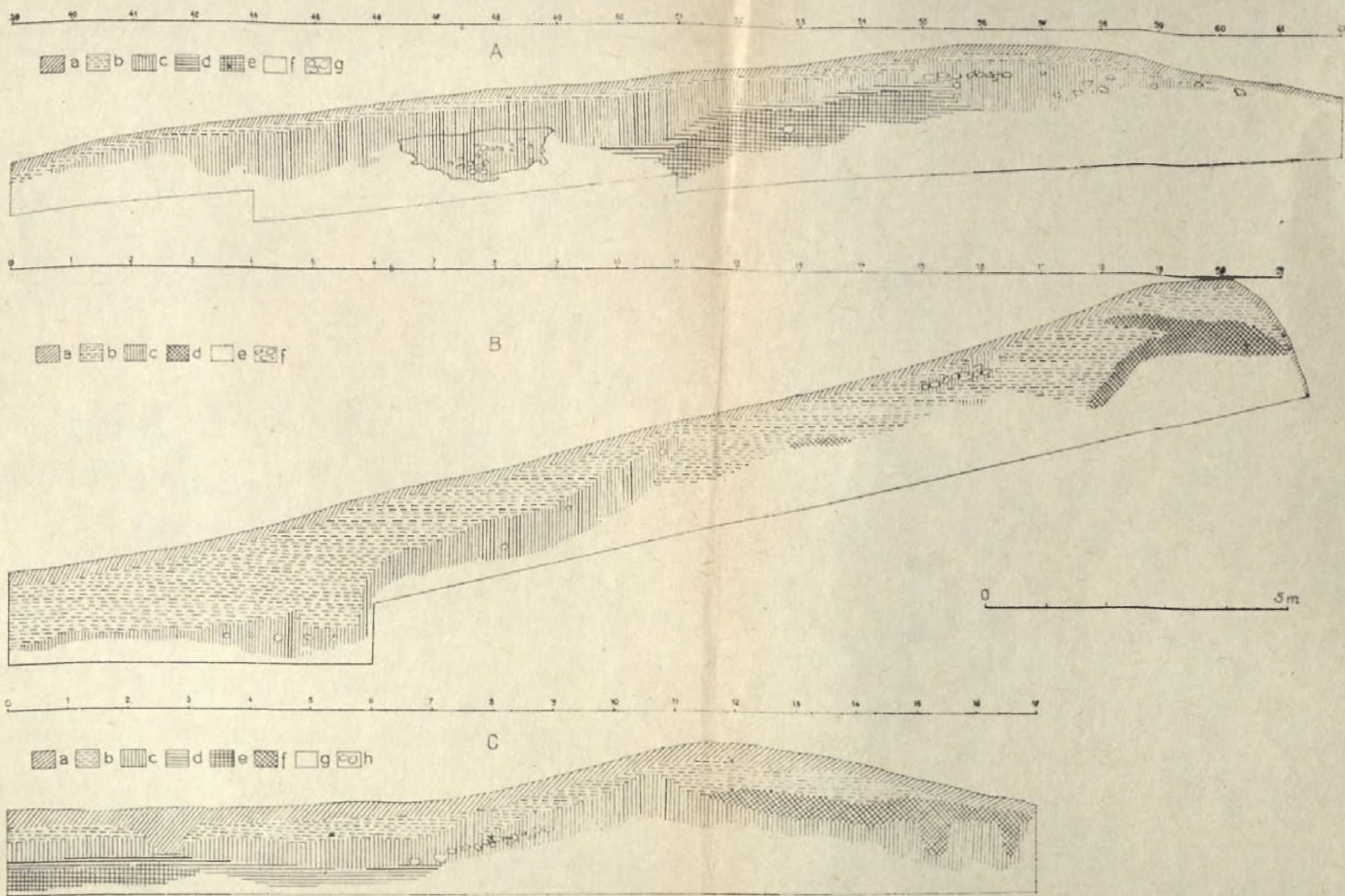
Warstwa II — brunatnożółta, sypka ziemia występująca na głębokości 15—100 cm, a miejscami do 172 cm. Inwentarz: a) 8 skorup, w tym 1 duży fragment brzuśca naczynia, wykonany na kole z dobrze wyrobionej gliny, z drobnopiękistą domieszką piasku, silnie wypalony, bez ornamentu, na powierzchni zewnętrznej barwy ceglastej; b) 2 kości zwierzęce.

Warstwa III — czarna, tłusta ziemia z resztkami organicznymi, kawałkami polepy i drobnymi kamieniami zalegała na 0—11 mb. na głębokości 100—140 cm oraz na 15—16 mb. na głębokości 25—75 cm. Na 15 mb. stwierdzono w niej bruk kamienny szeroki na 100 cm, przebiegający równolegle wzdłuż wewnętrznego lica wału. Inwentarz: 18 fragmentów ceramiki wykonanych na kole garncarskim, z dobrze wyszlamowanej gliny, silnie wypalonych, na powierzchni koloru ceglaste-go, rzadziej brunatnego, w tym 3 skorupy zdobione poziomymi żłobkami.

Warstwa IV występowała na 13—14 i 17,8—21 mb. na głębokości średnio 100—150 cm. Stanowiła ją ciemna ziemia z dużą ilością przepalanej gliny (polepy) nadającej jej odcień ceglasty i węgli drzewnych, bez zabytków ruchomych. Pochodzi ona z destrukcji spalonego wału.

W y k o p IV

Wykop o wymiarach 4×2 m zlokalizowany został w północnej części majdanu na krawędzi zbocza. Wyeksplorowano go do głębokości 250 cm i wyróżniono 4 warstwy kulturowe (ryc. 8 A, B).

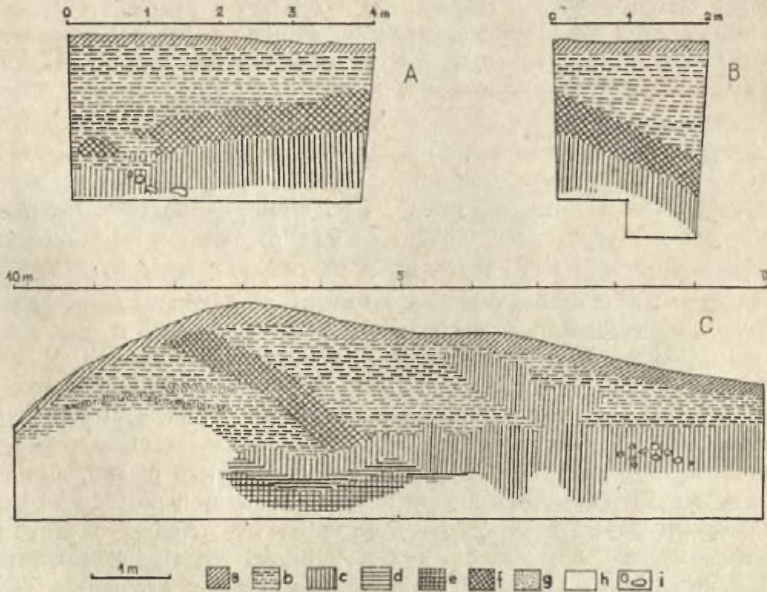
Ryc. 7. Łączycza, pow. Bochnia:

A — fragment profilu wschodniego wykopu II (a — warstwa I, b — warstwa II, c — warstwa III, d — warstwa IV, e — warstwa V, f — calec, g — kamienie);
 B — profil wschodni wykopu III (a — warstwa I, b — warstwa II, c — warstwa III, d — warstwa IV, e — warstwa VIII — calec, f — kamienie); C — profil wschodni wykopu VI (a — warstwa I, b — warstwa II, c — warstwa III, d — warstwa IV, e — warstwa V; f — warstwa VI; g — calec; h — kamienie)

A — fragment of the east section of excavation trench II (a — layer I, b — layer II, c — layer III, d — layer IV, e — layer V, f — primary ground, g — stones);
 B — east section of excavation trench III (a — layer I, b — layer II, c — layer III, d — layer IV, e — layer VIII — primary ground, f — stones);
 C — east section of excavation trench VI (a — layer I, b — layer II, c — layer III, d — layer IV, e — layer V, f — layer VI, g — primary ground, h — stones)

Warstwa I — humus o miąższości 15—20 cm, nie zawierała zabytków ruchomych.

Warstwa II — brunatnożółta ziemia z wtrętami lessowymi posiadała miąższość średnio ok. 100 cm i zalegała na głębokości 15—20 do 75—150 cm od obecnej powierzchni ziemi. Inwentarz: a) 1 skorupa grubościenna wykonana ręcznie, lekko obtaczana na kole, z gliny schudzonej dużą ilością gruboziarnistego piasku, słabo wypalona, na powierzchni zewnętrznej barwy jasnobrunatnej, od wewnątrz czarnej, zdobiona poziomymi liniami rytymi; b) 2 kawałki żebra zwierzęcego.

Ryc. 8. Łapczyca, pow. Bochnia. Profil zachodni i północny wykopu IV (A, B) i profil południowy wykopu V (C):

a — warstwa I; b — warstwa II; c — warstwa III; d — warstwa IV;
e — warstwa V; f — warstwa VI; g — warstwa VII; h — calej; i — kamienie

West and north section of excavation trench IV (A, B) and south section of excavation trench V (C):

a — layer I; b — layer II; c — layer III; d — layer IV;
e — layer V; f — layer VI; g — layer VII; h — primary ground; i — stones

Warstwa III — silnie czarna, tłusta ziemia z drobnymi kamieniami piaskowcowymi występowała na głębokości 125—240 cm i opadała w kierunku północnym w stronę zbocza. Zalegała bezpośrednio na calcu. Inwentarz: a) 4 fragmenty ceramiki, w tym jeden z poziomymi liniami rytymi, wykonane na kole, z gliny żelazistej z drobnoziarnistą domieszką piasku, silnie wypalone, koloru brunatnoszarego; b) 2 duże kawałki polepy i kilka węgli drzewnych; c) 1 kość zwierzęca.

Warstwa IV — spalenizna wału w postaci dużych brył czerwonej polepy, bardzo często z odciskami belek drewnianych, zawierająca liczne węgle drzewne, bez zabytków ruchomych. Zalegała pod warstwą III od głębokości 75 do 200 cm; miąższość jej wynosiła ok. 50 cm.

Wykop V

Wykop o wymiarach 10 × 2 m usytuowano na osi W—E przy wschodniej krawędzi majdanu w pobliżu ściany glinianki i wyeksplorowano do 280 cm (ryc. 8 c). Stwierdzono 7 warstw kulturowych.

Warstwa I (humus) miąższości 15—30 cm, o składzie i konsystencji analogicznych jak w poprzednich wykopach. Inwentarz: 14 fragmentów ceramiki wykonanych na kole garncarskim z gliny z domieszką drobnziarnistego piasku i bez domieszki, silnie wypalonych, na powierzchni zewnętrznej koloru bladoczerwonego, rzadziej szarego. Na uwagę zasługuje dno i 6 fr. brzuśców z poziomymi liniami rytymi.

Warstwa II o miąższości od 50 do 120 cm zalegała na poziomie 30—150 cm. Stanowiła ją, podobnie jak w poprzednich wykopach, brunatnożółta ziemia zawierająca w pobliżu wału dużą ilość polepy, a w większej odległości od niego węgle drzewne i wtręty czarnej ziemi. Inwentarz: a) 3 skorupy bez ornamentu na powierzchni zewnętrznej silnie zmyte, mało charakterystyczne; b) 3 kości.

Warstwa III (warstwa osadnicza młodsza) występowała na głębokości średnio 150—200 cm, miejscami do 225 cm; na 2—4,3 mb. i łączyła się z humusem. Była to czarna, silnie spoiста ziemia przemieszana z węglem drzewnym, kawałkami polepy i lessu. Na 1—2,1 mb., w odległości ok. 3 m od wewnętrznego lica wału znajdowały się resztki zniszczonego bruku kamiennego. Inwentarz: a) 9 fragmentów naczyń o esowatym profilu wykonanych na kole, z gliny dobrze wyszlamowanej schudzonej domieszką drobn- i średnioziarnistego piasku, silnie wypalonych, barwy szarej i jasnobrunatnej, na brzuścu zdobionych poziomymi liniami rytymi, a u nasady szyjki lub na szyjce linią falistą albo rzędem ukośnych rys zaznaczonych patykiem. Na uwagę zasługują 2 brzegi wygięte na zewnątrz: jeden z pionowo uformowaną krawędzią (ryc. 16h), a drugi z krawędzią zaopatrzoną w listwę (ryc. 16 i); b) 4 kawałki kości zwierzęcych.

Warstwa IV — ciemnożółta glina bez zabytków ruchomych o miąższości 15—18 cm zalegała między 3,7 a 7 mb., na głębokości 200—230 cm.

Warstwa V (warstwa osadnicza starsza) występowała między 4,9 a 7,3 mb. na głębokości 225—250 cm i spoczywała bezpośrednio na calcu pod konstrukcją wału. Była to czarna, sypka ziemia z resztkami organicznymi, głównie drobnymi węglami. Inwentarz: 4 skorupy grubościenne wykonane ręcznie z gliny z domieszką gruboziarnistego tłucznia, słabo wypalone, na powierzchni zewnętrznej barwy ciemnoszarej, bez ornamentu.

Warstwa VI to przepalona glina z wału barwy intensywnie ceglastej, zawierająca duże fragmenty zwęglonych belek i drobne kamienie bez zabytków ceramicznych. Występowała ona pasmem grubości ok. 55 cm opadającym wzdłuż wewnętrznego lica wału, a u jego podstawy łączyła się wyraźnie z warstwą III.

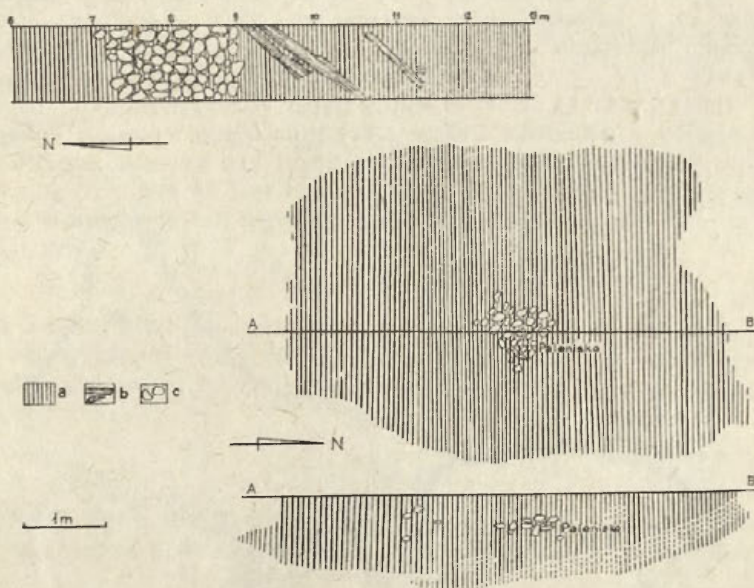
Warstwa VII zalegała wewnątrz wału w postaci dwóch poziomych pasm o miąższości 15 cm na głębokości 100—125 cm. Stanowiła ją ciemna ziemia ze śladami spalenizny w postaci węgla drzewnych, polepy i przepalonych kamieni. Zabytków ruchomych brak.

Wykop VI

Wykop o wymiarach 17 × 1 m zlokalizowany został we wschodniej części majdanu wzdłuż osi N—S równoległe do wykopu II. Wyeksplorowano go do głębokości 250 cm odkrywając 6 warstw kulturowych oraz ślady przepalanej konstrukcji wału (ryc. 7 C).

Warstwa I (humus) zalegała na poziomie 0—18 cm. Inwentarz: a) 1 brzeg naczynia łagodnie wygięty na zewnątrz z krawędzią ukośnie ściętą, lepiony ręcznie, górą lekko obtaczany na kole lub obmazywany szmatką. Domieszka grubo- i średnioziarnistego piasku. Skorupa słabo wypalona, na powierzchni zewnętrznej czarna, zdobiona ornamentem poziomej linii rytej, a pod nią linią falistą (ryc. 14 b); b) 8 ułamków ceramiki pochodzącej z brzuśców naczyń wykonanych z gliny żelazistej schudzonej domieszką drobnoziarnistego piasku, silnie wypalonych, barwy od bladeceglastej do ciemnoszarej. Kilka okazów zdobionych było poziomymi liniami.

Warstwa II występowała na głębokości 18—55 cm. Stanowiła ją brunatno-żółta ziemia, silnie spoista, z wtrętami lessu. Inwentarz: a) górna część naczy-

Ryc. 9. Łapczyca, pow. Bochnia. Fragment rzutu poziomego wykopu VI oraz rzut poziomy i profil chaty 3:

a — warstwa III; b — belki; c — kamienie

Fragment of the ground plan of excavation trench VI and ground plan and section of hut 3:

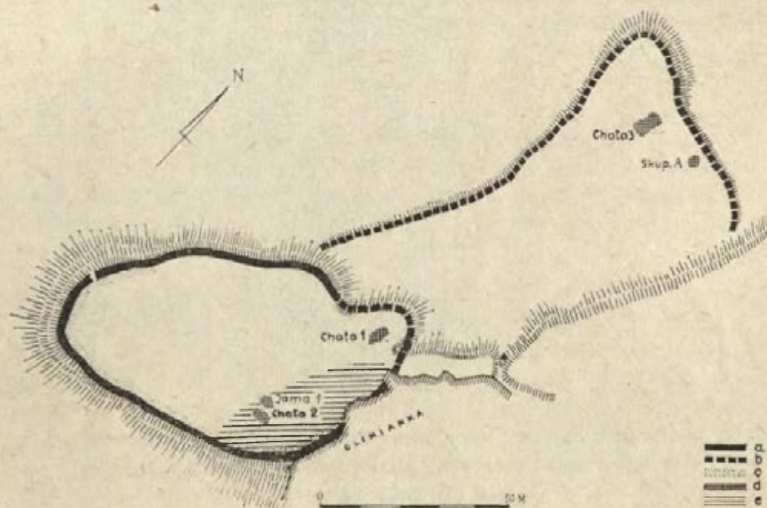
a — layer III; b — beams; c — stones

nia o ścienionej krawędzi, wykonanego z gliny z domieszką średnio- i gruboziarnistego piasku, górą lekko obtaczanego, słabo wypalonego, barwy wewnątrz czarnej, a na powierzchni zewnętrznej jasnobrunatnej (ryc. 14 c); b) 21 fragmentów ceramiki wykonanej na kole z gliny dobrze wyrobionej z domieszką drobnoziar-

nistego piasku lub bez domieszki, silnie wypalanej, na powierzchni zewnętrznej barwy szarej i jasnobrunatnej. Na uwagę zasługuje 1 brzeg z wargą i kilka skorup zdobionych poziomymi żłobkami; c) 18 kawałków silnie zniszczonych kości zwierzęcych, w tym 3 zęby trzonowe konia.

Warstwa III (warstwa osadnicza młodsza) o miąższości średnio 50 cm występowała na głębokości 55–105 cm. Była to czarna, tłusta ziemia z kawałkami polepy i węgla drzewnego, w której na 7–9 mb. znajdował się dobrze zachowany bruk kamienny o szerokości 2 m, ułożony z dużych otoczków rzecznych (ryc. 9). Na południe od bruku, na 9–11,3 mb. występowały trzy przepalone bierwiona ułożone ukośnie (pierwotnie zapewne w poprzek wału) i pionowo wbity w ziemię pal. Średnica bierwion wynosiła 10–19 cm, a pała 11 cm. Inwentarz: a) 2 skorupy grubocienne z domieszką gruboziarnistego piasku, wtórnie przepalone, pochodzące ze starszej fazy wczesnego średniowiecza; b) 71 fragmentów ceramiki wykonanej na kole garncarskim z gliny schudzonej drobnociarnistym piaskiem, mocno wypalanej, na powierzchni zewnętrznej barwy szarej, jasnobrunatnej i bladeceglastej, zdobionych poziomymi liniami rytymi. Wyróżniono 7 części brzegów z profilowaną krawędzią (ryc. 16 f, g), 59 fragmentów brzuśców i 5 den; c) 1 kawałek oselki kamiennej; d) 9 kawałków kości zwierzęcych silnie zniszczonych, trudnych do szczegółowego określenia.

Warstwa IV — ciemnożółta ziemia występująca na 0–7 mb., na głębokości 100–135 cm. Inwentarz: a) 33 silnie starte skorupy wykonane na kole garncarskim z gliny z domieszką drobnociarnistego i średnociarnistego piasku, dobrze wypalanej, koloru ceglatego, szarego i brunatnożółtego; b) 1 kawałek kopyta krowy.

Ryc. 10. Plan zabudowy grodu w Łapczycy, pow. Bochnia:

a — wały pewne; b — przypuszczalny przebieg wału; c — chodnik kamienny; d — chaty i jamy z młodszej fazy osadniczej; e — zasięg osady otwartej ze starszej fazy

Layout of the stronghold at Łapczyca:

a — unquestionable ramparts; b — hypothetical course of the rampart; c — stone pavement; d — huts and pits of the later habitation phase; e — extent of the unfortified settlement of the earlier phase

Warstwa V (warstwa osadnicza starsza) zalegała bezpośrednio na calcu na 0—3 mb., na głębokości 105—130 cm. Była to intensywnie czarna, tłusta ziemia z drobnymi węglami drzewnymi. Inwentarz: a) 3 fragmenty ceramiki wykonane ręcznie z gliny z grubo- i średnioziarnistym piaskiem, na powierzchni zewnętrznej barwy ceglastej, a od wewnątrz czarnej bez ornamentu; b) 2 skorupy grubościenne, wtórnie przepalone, lepiące z gliny z drobnoziarnistą domieszką schudzającą, bez ornamentu; c) 2 górne części małych naczyń wykonanych ręcznie z gliny schudzonej domieszką drobnoziarnistego piasku, słabo wypalonych, barwy ciemnoszarej, bez ornamentu. Są to garnki z baniastym brzuścem i wychylonym na zewnątrz brzegiem o zaokrąglonej prostej krawędzi (ryc. 14 e, h); d) 2 fragmenty naczyń lepiących ręcznie, górą lekko obtaczanych na kole garncarskim, słabo wypalonych, barwy czarnej (ryc. 14 d, f). Brzeg jednego łagodnie wygięty na zewnątrz z krawędzią pionowo uformowaną, na brzuścu zdobione poziomymi liniami rytymi, a u nasady szyjki rzędem ukośnych rys wykonanych patykiem; e) 3 fragmenty dużego naczynia grubościennego lepiącego ręcznie, górą lekko obtaczanego na kole garncarskim, z gliny schudzonej domieszką bardzo grubych ziaren piasku, dobrze wypalonego, barwy od jasnobrunatnej do czarnej (ryc. 14 g).

Warstwa VI — przepalona na kolor czerwony polepa z węglami drzewnymi, pochodząca z konstrukcji wału, występowała na 11,5—17 mb., na głębokości 74—110 cm. Zabytków ruchomych brak.

Wykop VII

Wykop o wymiarach 5×2 m usytuowano w centralnej partii majdanu na osi W—E. Nie stwierdzono w nim żadnych nawarstwień kulturowych.

Wykop VIII

Zlokalizowany został przy zachodniej krawędzi majdanu. Wymiary jego wynosiły 3×2 m, a głębokość 260 cm. Nie natrafiono w nim na ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego; odkryto tylko warstwę z ceramiką nowożytną pochodzącą przypuszczalnie z XVII w.

Wykop IX

Usytuowany był we wschodniej części majdanu, między wykopami II i VI. Wymiary jego wynosiły 4×4 m, a głębokość 130 cm. Odkryto 5 warstw kulturowych.

Warstwa I — humus, zalegała do głębokości 20 cm od obecnej powierzchni ziemi i nie zawierała zabytków ruchomych.

Warstwa II — żółtoszara ziemia występowała na poziomie 20—42 cm. Inwentarz: 26 fragmentów naczyń wykonanych na kole z gliny z drobno- i średnioziarnistą domieszką, dobrze wypalonych, na powierzchni zewnętrznej barwy ceglastej, ciemnoszarej i brunatnożółtej, zdobionych niekiedy poziomymi liniami.

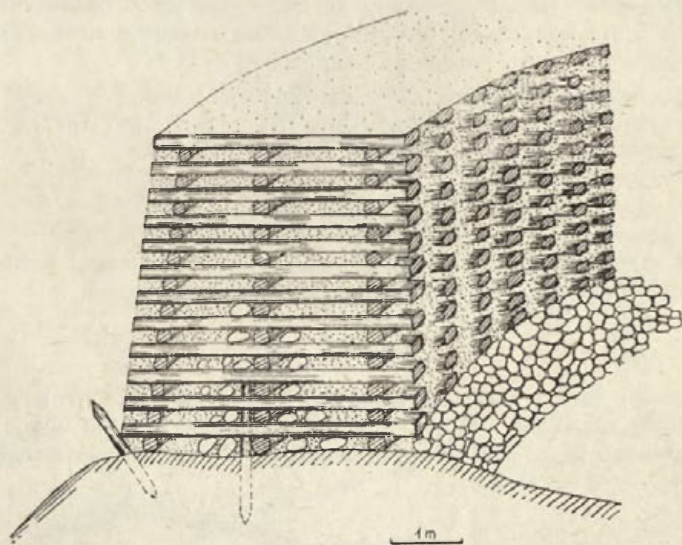
Warstwa III (warstwa osadnicza młodsza) w postaci czarnej, tłustej ziemi zalegała na głębokości 42—70 cm. Zawierała ceramikę i drobne węgle drzewne. Inwentarz: 18 fragmentów brzuśców naczyń lepiących z gliny żelazistej i tłustej, schudzonej drobnoziarnistym piaskiem, silnie obtaczanych na kole garncarskim, dobrze wypalonych, barwy ceglastej i szarej. Na kilku skorupach ornament poziomych linii.

Warstwa IV — ciemnożółta glina występująca na głębokości 70—83 cm, bez zabytków ruchomych.

Warstwa V (warstwa osadnicza starsza) zalegała bezpośrednio na calcu, na głębokości 84—109 cm. Stanowiła ją silnie czarna, tłusta ziemia z resztkami organicznymi i kawałkami polepy. Inwentarz: 7 skorup o mocno zmytych powierzchniach, lepionych ręcznie z gliny schudzonej domieszką gruboziarnistego piasku, pochodzących przypuszczalnie ze starszej fazy wczesnego średniowiecza.

Wykopy X, XII, XIII

Wszystkie trzy wykopy o łącznej powierzchni 23 m² zlokalizowane zostały na podgrodziu, jeden obok drugiego, w miejscu domniemanego wału od strony Raby. Wyeksplorowano je do głębokości 150 cm i stwierdzono pod humusem, na głębo-

Ryc. 11. Łapczyca, pow. Bochnia. Rekonstrukcja wału obronnego grodu z XI— poł. XIII w.

Reconstruction of the rampart surrounding the stronghold of the 11th—mid 13th century

kości 20 cm, zarys dużej chaty nr 3 (ryc. 9 A—B). W rzucie poziomym posiadała ona kształt nieregularnego czworoboku o wymiarach 6,2 × 4 m i zagłębiona była w calc do 125 cm. W środkowej części chaty znajdowało się palenisko o średnicy ok. 100 cm układane z małych nieregularnych kamieni piaskowcowych i otczaków rzecznych wylepionych gliną. Wypełnisko całego obiektu stanowiła intensywnie czarna, tłusta ziemia z drobnymi węgielkami i kawałkami polepy, szczególnie przy palenisku. W północnej części wypełniska występowała smuga łu barwy sinej, miąższości 25—30 cm. Inwentarz: a) 31 fragmentów naczyń lepionych ręcznie, obtaczanych na kole garncarskim, z gliny schudzonej domieszką średnio- i drobno-

ziarnistego piasku, silnie wypalonych, na powierzchni zewnętrznej barwy różowoceglastej, od wewnątrz czarnej. Były to naczynia grubościenne z załomem brzuśca umieszczonym na $\frac{2}{3}$ wysokości, płaskim dnem i łagodnie wygiętym na zewnątrz brzegiem. W górnej części brzuśca zdobione były liniami falistymi, a niżej poziomym żłobkami (ryc. 17 a—c); b) 201 fragmentów naczyń wykonanych na kole z gliny z drobno- i średnioziarnistą domieszką piasku lub bez domieszki, silnie wypalonych, koloru od jasnobrunatnego do ciemnoszarego. Skorupy pochodzą z naczyń z załomem brzuśca umieszczonym nieco wyżej połowy wysokości, z wyraźnie zaznaczoną szyjką i brzegiem mocno wygiętym na zewnątrz, z krawędzią zaokrągloną, rzadziej brzegiem prostym uformowanym w postaci zaczątkowego kołnierza. Na brzuścu ornament linii falistych i poziomych (ryc. 17 d—i); c) 1 nóż żelazny ze sztabką do rękojeści wyodrębnioną dwustronnie od ostrza i od tylca, dług. 13,7 cm, odkryty w palenisku (ryc. 18 h); d) kawałek żuźla żelaznego z paleniska; e) 6 kości zwierzęcych; f) 1 odłupek krzemienny.

Wykop XI

Wykop o wymiarach $3 \times 1,5$ m, głębokości 80 cm, usytuowany w północno-zachodnim narożniku podgrodzia, dostarczył tylko dwóch skorup wczesnośredniowiecznych, odkrytych w humusie.

Wykop XIV

Usytuowany został na podgrodzium w odległości 28 m na wschód od wykopu X. Wymiary jego wynosiły 5×1 m, głębokość 70 cm. Nie stwierdzono w nim żadnych śladów osadnictwa.

Wykop XV

Wykop o wymiarach 5×1 m, głębokości 180 cm, zlokalizowany został w południowej części podgrodzia u podnóża zboczy grodu właściwego, w odległości 69 m na południe od wykopu X. Stwierdzono 5 warstw kulturowych.

Warstwa I (humus) posiadała miąższość ok. 10 cm i nie zawierała zabytków ruchomych.

Warstwa II — brunatnożółta ziemia wyklinowująca się — zgodnie z opadem zbocza — ku północy zalegała na głębokości 10—55 cm. Zabytków ruchomych brak.

Warstwa III — ciemna ziemia z węglem drzewnym i polepą występowała na głębokości 55—75 cm i podobnie jak poprzednia wyklinowywała się w kierunku północnym. Inwentarz: 12 skorup pochodzących z małego naczynia wykonane ręcznie z gliny żelazistej, obtaczanego na kole garncarskim. Garnek posiadał baniasty brzusiec i wychylony na zewnątrz brzeg z prostą krawędzią. U nasady szyjki zdobiony był pasmem ukośnych nacięć, a na brzuścu poziomymi liniami.

Warstwa IV — ciemnożółta, sypka ziemia bez zabytków ruchomych, występująca na głębokości 45—147 cm.

Warstwa VI w postaci ciemnej ziemi z węglami drzewnymi i dużą ilością przepalanej polepy zalegała bezpośrednio na calcu, na głębokości 147—162 cm i nie zawierała materiałów zabytkowych.

W y k o p XVI

Wykop o wymiarach 5×1 m, głębokości 240 cm, usytuowano w południowo-zachodniej części grodu właściwego, na wale otaczającym majdan. Odkryto 3 warstwy kulturowe.

Warstwa I, humus o miąższości 10—15 cm, nie dostarczyła zabytków ruchomych.

Warstwa II — żółtoszara ziemia z drobnymi grudkami polepy i przepalonymi kamieniami zalegała na głębokości 15—240 cm. Inwentarz: 5 skorup silnie startych, pochodzących z młodszej fazy wczesnego średniowiecza.

Warstwa III występowała w obrębie warstwy II. Stanowiły ją dwie smugi przepalonej polepy i węgla drzewnych o miąższości ok. 30 cm, bez zabytków ruchomych. Pochodzą one ze spalanej konstrukcji wału.

W y k o p XVII

Wykop zlokalizowano w północnej części podgrodzia na osi N—S, między wykopami X i XIV. Wymiary wykopu wynosiły 6×2 m, a jego głębokość 90 cm. Stwierdzono następującą stratygrafię.

Warstwa I (humus) występowała na poziomie 0—25 cm w postaci brunatnej ziemi. Inwentarz: a) 5 skorup wykonanych na kole z gliny schudzonej domieszką średnioziarnistego piasku, słabo wypalonych, na powierzchni zewnętrznej koloru czarnego, zdobionych liniami poziomymi, rzadziej linią falistą; b) 1 kawałek kości zwierzęcej. Pod humusem na głębokości 25 cm występowała żółta glina (calec) bez zabytków, w której stwierdzono jeden obiekt kulturowy.

Skupisko A to ciemna ziemia tworząca w rzucie poziomym nieregularną jamę o średnicy 12 cm, zagłębioną w calec do 62 cm. Dno jamy było nierówne, wyraźnie odcinające się od podłoża. Inwentarz: a) 1 skorupa wczesnośredniowieczna z pasmem linii poziomych; b) silnie skorodowany grot żelazny do strzały z łuku, z trzpieniem i dwoma skrzydełkami, długości całkowitej — 6,5 cm (ryc. 18 f).

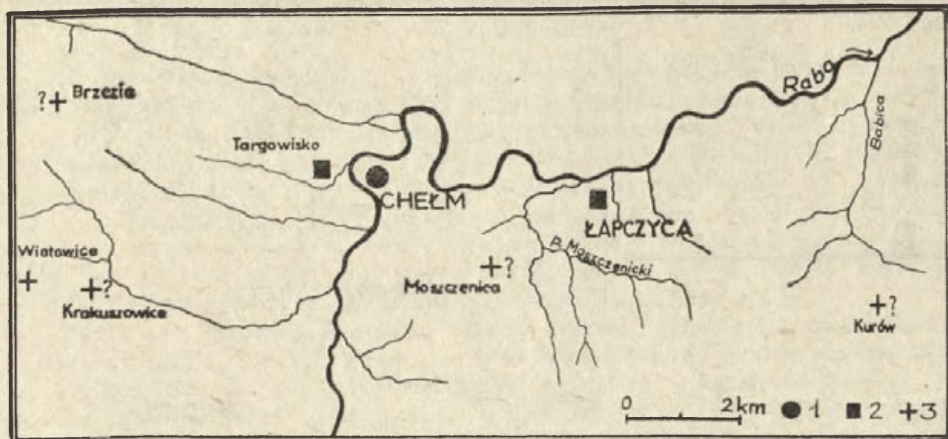
W y k o p XVIII

Wykop o wymiarach $5 \times 1,5$ m usytuowany został w południowej części podgrodzia, na zboczu grodu właściwego. Wyeksplorowano go do głębokości 120 cm i odkryto 3 warstwy kulturowe.

Warstwa I (humus) zalegała na głębokości 0—20 cm. Inwentarz: 2 skorupy wczesnośredniowieczne, mało charakterystyczne.

Warstwa II — brunatnożółta ziemia z kawałkami polepy, stanowiąca w tym miejscu zmyw z górnych partii zboczy, występowała na głębokości 25—97 cm i spoczywała bezpośrednio na calcu. Zabytków ruchomych brak.

Warstwa III — czarna, tłusta ziemia z resztkami organicznymi znajdowała się w obrębie warstwy II w postaci ciemnej smugi zalegającej łukowato na poziomie 55—60 cm. Inwentarz: a) 3 fragmenty ceramiki wykonanej z gliny schudzonej drobnoziarnistym piaskiem, silnie wypalone, ze śladami obtaczania na powierzchni zewnętrznej, koloru ciemnoszarego, bez ornamentu; b) połowa podkowy żelaznej z grubej taśmy z ramieniem zakończonym prosto bez wypustu, z dwoma otworami na gwoździe (ryc. 18 g). Wymiary: długość 12,2 cm, szerokość 2,2 cm; c) 2 muszle ślimaków winniczków.

Ryc. 12. Osadnictwo wczesnosredniowieczne z VII—poł. X w. w środkowym dorzeczu Raby:

1 — grody; 2 — osady otwarte; 3 — kopce ziemne

Early medieval settlement from the 7th to mid—10th century in the middle Raba basin

1 — strongholds; 2 — unfortified villages; 3 — barrows

Wykop XIX

W wykopie o wymiarach 10×4 m, głębokim na 180 cm stwierdzono 5 warstw kulturowych.

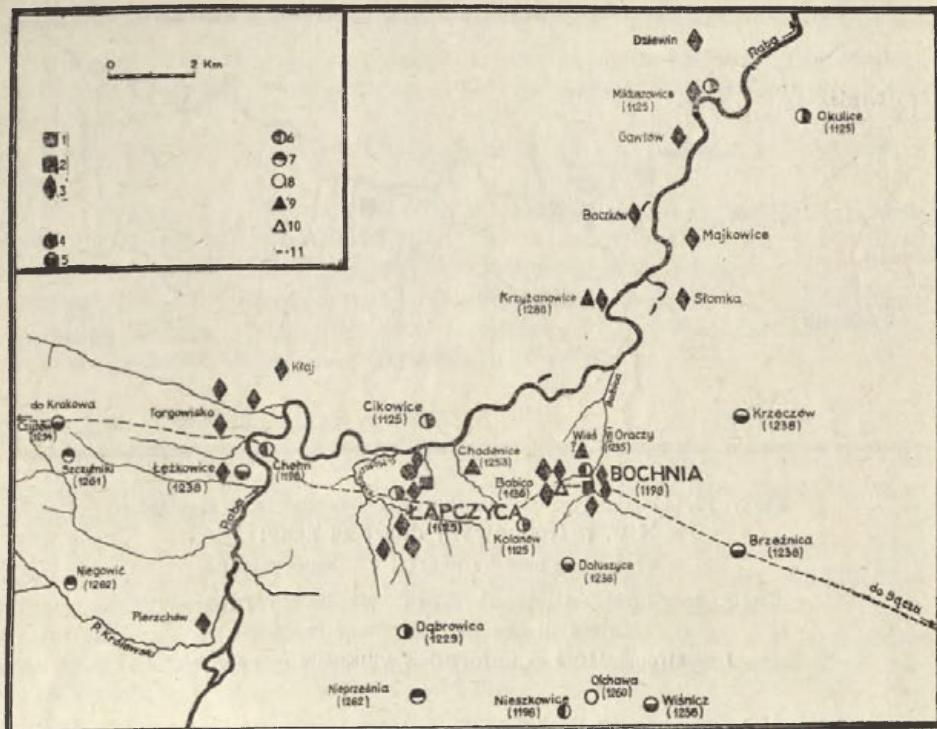
Warstwa I (humus) posiadała miąższość 25 cm i nie zawierała zabytków ruchomych.

Warstwa II — żółtoszara ziemia z drobnymi kamieniami i polepą zalegała na głębokości 25—82 cm. Inwentarz: a) 5 fragmentów ceramiki wykonanej z gliny z domieszką drobnoziarnistego piasku, silnie wypalanej, na powierzchni wewnętrznej koloru czarnego, od zewnątrz ceglanych; b) 1 kawałek rogu zwierzęcego.

Warstwa III (warstwa kulturowa młodsza) zalegała we wschodniej części wykopu na poziomie 82—120 cm i opadała ku północy, w stronę zbocza. Inwentarz: 25 fragmentów naczyń glinianych obtaczanych na kole garncarskim, dobrze wypalonych, koloru brunatnego i ceglatego, w tym kilka skorup zdobionych poziomymi liniami, rzadziej linią falistą i rzędem ukośnych nacięć (ryc. 18 c—e). Na uwagę zasługuje górna część naczynia z cylindryczną szyjką i fragment garnka z łagodnie wygiętym na zewnątrz brzegiem (ryc. 18 a, b).

Warstwa IV — żółta, sypka ziemia o miąższości 15 cm, zalegająca na głębokości 110—120 cm. Zabytków ruchomych brak.

Warstwa V (warstwa kulturowa starsza) występowała w północnej części wykopu na przestrzeni ok. 3 m², na głębokości 120—140 cm i zalegała bezpośrednio na calcu. Inwentarz: 4 mało charakterystyczne skorupy z naczyń grubościenn-

Ryc. 13. Osadnictwo wczesnośredniowieczne w środkowym dorzeczu Raby w XI–poł. XIII w.

1 — grody; 2 — osady znane z badań archeologicznych; 3 — znaleziska powierzchniowe; 4 — własności klasztoru Benedyktynów z Tyńca; 5 — własności klasztoru Benedyktynek ze Staniątek; 6 — własności klasztoru Bożogrobców z Miechowa; 7 — własności biskupstwa krakowskiego; 8 — własności klasztoru Cystersów z Wąchocka; 9 — wsie książęce; 10 — własności arcybiskupstwa gnieźnieńskiego; 11 — przypuszczalny przebieg drogi w XIII w. (Cyfry podane w nawiasach oznaczają datę, w której miejscowość została po raz pierwszy wymieniona w dokumentach pisanych.)

Early medieval settlement from the 11th to mid-13th century in the middle Raba basin

1 — strongholds; 2 — villages known from archaeological investigations; 3 — surface finds; 4–10 — villages recorded in written sources (4–6, 8 — properties of the monasteries in Tyńiec, Staniątka, Miechów and Wąchock, 7, 10 — properties of the bishop in Kraków and the archbishop in Gniezno; 9 — properties of the Prince); 11 — probable route of the road in 13th century

(Figures in brackets denote the date when the place was for the first time mentioned in written records.)

nych, wykonanych ręcznie z gliny schudzonej średnioziarnistą domieszką piasku i tłucznia, słabo wypalonych, na powierzchni zewnętrznej koloru szarego.

Wykop XX

Wykop o wymiarach 5 × 5 m, głęboki na 50 cm, usytuowany na podgrodziu obok wykopu XVIII nie dostarczył żadnych zabytków.

ANALIZA ZABYTEKÓW RUCHOMYCH

a) Ceramika

W materiale zabytkowym z grodziska łapczyckiego najliczniej reprezentowana jest ceramika, stanowiąca ponad 98% wszystkich przedmiotów zebranych w trakcie prac wykopaliskowych. Na całym stanowisku nie odkryto ani jednego naczynia zachowanego w całości, lecz tylko ich fragmenty o różnej wielkości, z których dało się wykleić i zrekonstruować kilka garnków. Materiał ceramiczny tak pod względem typologicznym, jak i technologicznym jest stosunkowo mało zróżnicowany i nie posiada jakichś wyraźnych cech charakterystycznych umożliwiających dokładne ustalenie ram chronologicznych poszczególnych grup i typów. Pod względem surowca i techniki wykonania ceramikę podzielić można na trzy grupy.

Grupę I stanowią fragmenty naczyń lepionych ręcznie techniką taśmowo-ślizgową z gliny żelazistej schudzonej domieszką średnio- i gruboziarnistego piasku, rzadziej tłucznią, lub też bez domieszki mineralnej. Skorupy posiadają na ogół powierzchnie szorstkie, a tylko część z nich jest dobrze wygładzona, w dotyku tłusta, ze śladami lekkiego obtaczania w górnej części, lub — co wydaje się bardziej prawdopodobne — poziomego wygładzania szmatką. Garnki były słabo wypalone, kruche, na powierzchni zewnętrznej koloru od jasnobrunatnego do ciemnoszarego, rzadziej bladeceglastego. Surowiec — szczególnie gruboziarnista domieszka — duże wymiary i grube ścianki boczne kilku okazów czynią je podobne do ceramiki z okresu późnorzymskiego, od której różnią się jednak zdecydowanie wykonaniem, kształtem i ornamentem. Te trzy ostatnie cechy pozwalają wydzielić w tej grupie dwa zasadnicze typy naczyń: A i B.

Typ A jest stosunkowo nieliczny reprezentowany przez małe formy, na powierzchni zewnętrznej niezdobione, z brzuścem zbliżonym do dwustożkowego, brzegiem łagodnie wygiętym na zewnątrz, z krawędzią zaokrągloną, niekiedy uformowaną języczkowato (ryc. 14 e, h).

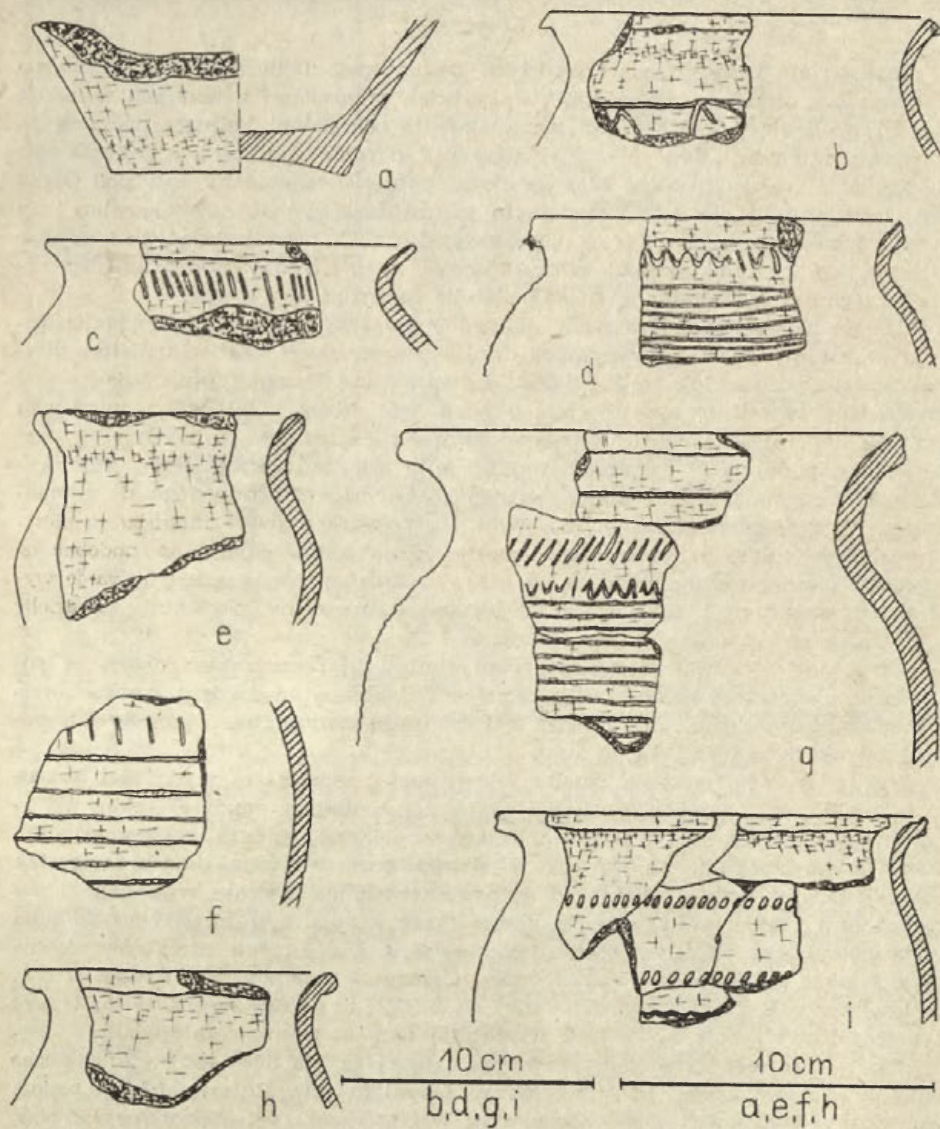
Typ B stanowią naczynia kształtu jajowatego o największej wydętości brzuśca umieszczonej mniej więcej w połowie wysokości, z płaskim, rzadziej lekko wklęsłym dnem i wygiętym na zewnątrz brzegiem. Krawędź prosta zaokrąglona lub ukośnie ścięta zaopatrzona niekiedy w dolnej partii w rodzaj małej wypustki. Wszystkie garnki tego typu zdobione są ornamentem niestarannie wykonanych poziomych linii rytych pokrywających górną część brzuśca, a u nasady szyjki linią falistą lub rzędem ukośnych nacięć (ryc. 14 b—d, f, g). Innych motywów zdobniczych, a także znaków garncarskich brak. Ceramika ta odpowiada grupie II wyróżnionej przez E. Dąbrowską, datowanej na VI/VII do początków IX w.² i typowi II według klasyfikacji A. Żakiego, występującemu na terenie Małopolski w drugiej fazie wczesnego średniowiecza, przypadającej na lata 800—950²¹. Analogiczne formy ceramiczne znane są z grodzisk w Chodliku, pow. Puławy (drugi poziom osadniczy)²², Stradowie, pow. Kazimierza Wielka (faza I)²³, Szczaworyżu, pow.

²⁰ E. Dąbrowska, *Uwagi o chronologii najstarszej wczesnośredniowiecznej ceramiki w Małopolsce*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie”, styczeń—czerwiec 1963, s. 57.

²¹ A. Żaki, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Kraków 1971 (skrypt), s. 28.

²² A. Gardawski, Chodlik, cz. 1. *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy*, „Biblioteka Archeologiczna”, t. 21: 1970, s. 105 n.

²³ S. Nosek, *L'enceinte fortifiée du haut Moyen Âge à Stradów (district Kazimierza Wielka) à la lumière des sources archéologiques*, „Archaeologia Polona”, t. 5: 1962, s. 97, ryc. 11; E. Dąbrowska, *Studia nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym Ziemi Wiślickiej*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1965, s. 269—264.

Ryc. 14. Łapczyca, pow. Bochnia. Ceramika grupy I i II z grodziska

Pottery of group I and II from the earthwork

Ryc. 15. Łapczyca, pow. Bochnia. Ceramika grupy III z grodziska
 Pottery of group III from the earthwork

Busko Zdrój (faza I)²⁴, i Demblinie, pow. Dąbrowa Tarnowska²⁵, oraz z osad otwartych w Krakowie—Kurdwanowie²⁶, Krakowie—Mogile (grupa B)²⁷, Żernikach Dolnych, pow. Busko Zdrój (grupa II)²⁸, Igołomi, pow. Proszowice (grupa I)²⁹, Łazach, pow. Kielce (starsza faza)³⁰, i wielu innych. Na wszystkich stanowiskach naczynia te datowane są przeważnie na VII do IX w. Podobne ramy chronologiczne należy więc przyjąć dla ceramiki grupy I w Łęczycy przesuwając ją raczej do VIII—IX w., a nawet początków X stulecia.

Grupa II — tzw. ceramika biała, reprezentowana jest przez kilka fragmentów jednego naczynia odkrytego w chacie 2 (ryc. 14 i). Był to garnek o średniej wielkości wykonany na kole z gliny ilastej z domieszką składników wapienia i drobnoziarnistego piasku, silnie wypalony, na powierzchni zewnętrznej koloru jasnobrunatnego. Formą nawiązuje on do naczyń o esowatym profilu, z krawędzią uformowaną pionowo, zacpatrzoną w małe zagłębienie na przykrywkę; w górnej części brzuśca zdobiony ornamentem trzech poziomych rzędów ukośnych nacięć. Wczesnośredniowieczna ceramika biała jest charakterystyczna dla okolic Krakowa. Posiada ona jednak stosunkowo szerokie ramy chronologiczne. Jej najstarsze znaleziska pochodzą z osady otwartej w Krakowie—Mogile, gdzie występowały w chatach 2/56 i 59/58 datowanych na VII/VIII i VIII w.³¹, oraz z chaty 7 na grodzisku w Stradowie, pow. Kazimierza Wielka, pochodzącej z VIII/IX w.³² W Krakowie na Okole (podgrodzie) naczynia tego typu stwierdzone zostały w kilkunastu obiektach kulturowych, głównie warstwach, z IX/X do poł. XIII w.³³ Z tego czasu pochodzą także fragmenty ceramiki białej z Krakowa—Rynku Głównego (XI—XII w.³⁴), Wawelu (X/XI w.)³⁵ i innych stanowisk, przy czym ich najwyższy wskaźnik procentowy przypada na okres IX—XI w., natomiast w XII i XIII w. występują już w znacznie mniejszych ilościach. W świetle przytoczonych analogii, przy uwzględnieniu techniki wykonania oraz zabytków towarzyszących, naczynie z tzw. gliny białej odkryte na grodzisku łęczycyckim datować można najprawdopodobniej na XI w. Nie może ono jednak stanowić podstawy do określenia chronologii całego obiektu (chaty) ze względu na występowanie w tym zespole materiałów ceramicznych — pod względem typologicznym — młodszych.

²⁴ E. Dąbrowska, *Wczesnośredniowieczny gród w Szczaworyżu, pow. Busko Zdrój, w świetle badań w latach 1962—1968*, „Spraw. Arch.”, t. 22: 1970, s. 193—206 i ryc. 7.

²⁵ E. Dąbrowska, *Sprawozdanie z badań sondażowych przeprowadzonych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Demblinie, pow. Dąbrowa Tarnowska, w r. 1963*, „Spraw. Arch.”, t. 17: 1965 s. 265—276, ryc. 3.

²⁶ A. Krauss, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Kurdwanowie koło Krakowa w latach 1954—1955*, „Spraw. Arch.”, t. 4: 1957, s. 96, ryc. 7.

²⁷ R. Hachulska-Ledwos, *Wczesnośredniowieczna osada w Nowej Hucie—Mogile*, „Mat. Arch. Nowej Huty”, t. 3: 1971, s. 196.

²⁸ B. Zawadzka, *Osada wczesnośredniowieczna w Żernikach Dolnych, pow. Busko Zdrój*, „Wiad. Arch.”, t. 27: 1961, s. 240—250.

²⁹ J. Machnik, *Wyniki badań w latach 1953—1954*, [w:] *Igołomia, I osada wczesnośredniowieczna*, „Prace Komisji Archeologicznej Oddziału PAN w Krakowie”, nr 2, 1961, s. 49—57.

³⁰ E. i J. Gąsowski, *Łysa Góra we wczesnym średniowieczu*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1970, s. 77—84.

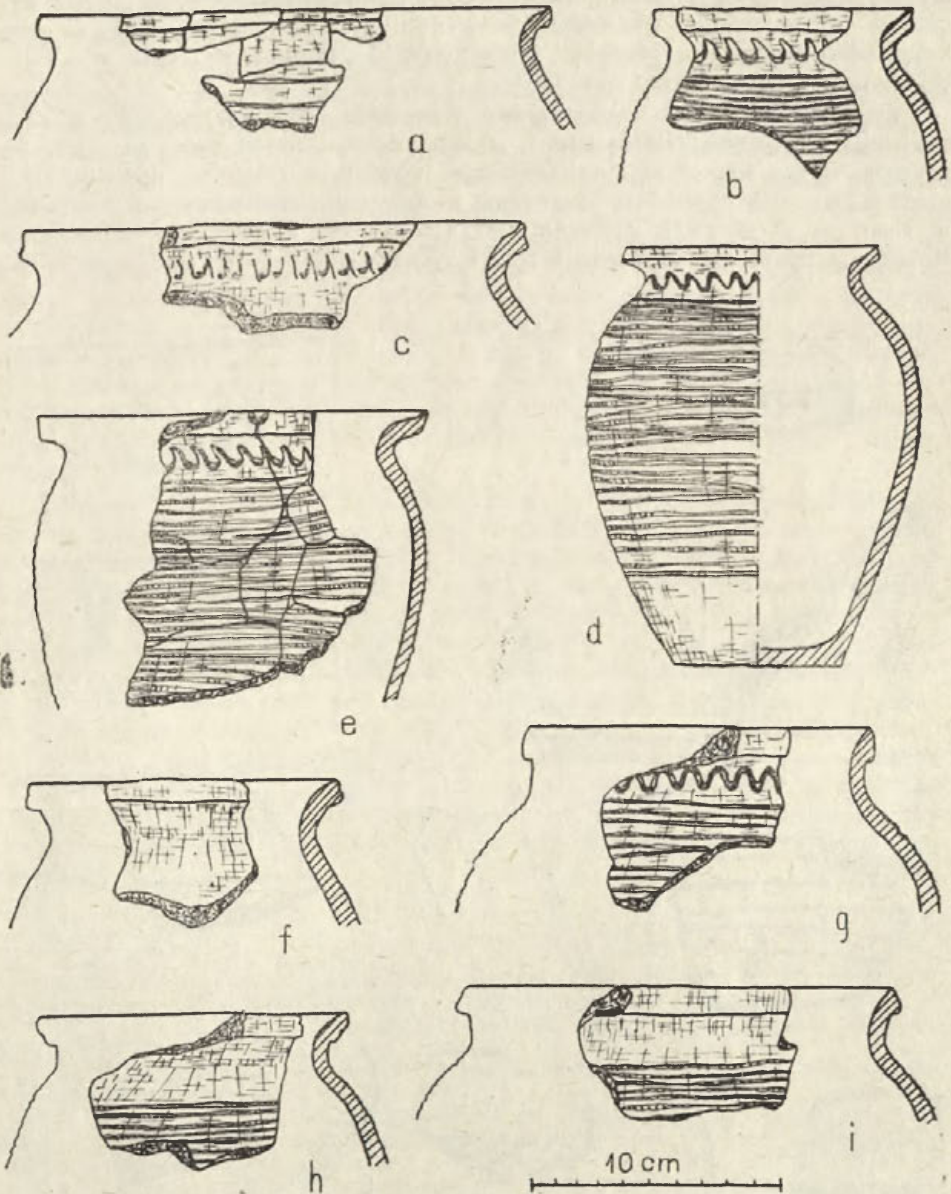
³¹ Hachulska-Ledwos, *op. cit.*, s. 86, 102—104.

³² Dąbrowska, *Studia...*, s. 262—264, ryc. 55.

³³ K. Radwański, *Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii*, „Mat. Arch.”, t. 9: 1968, s. 8—13.

³⁴ Radwański, *op. cit.*, s. 11—12.

³⁵ Dąbrowska, *Uwagi...*, s. 61.

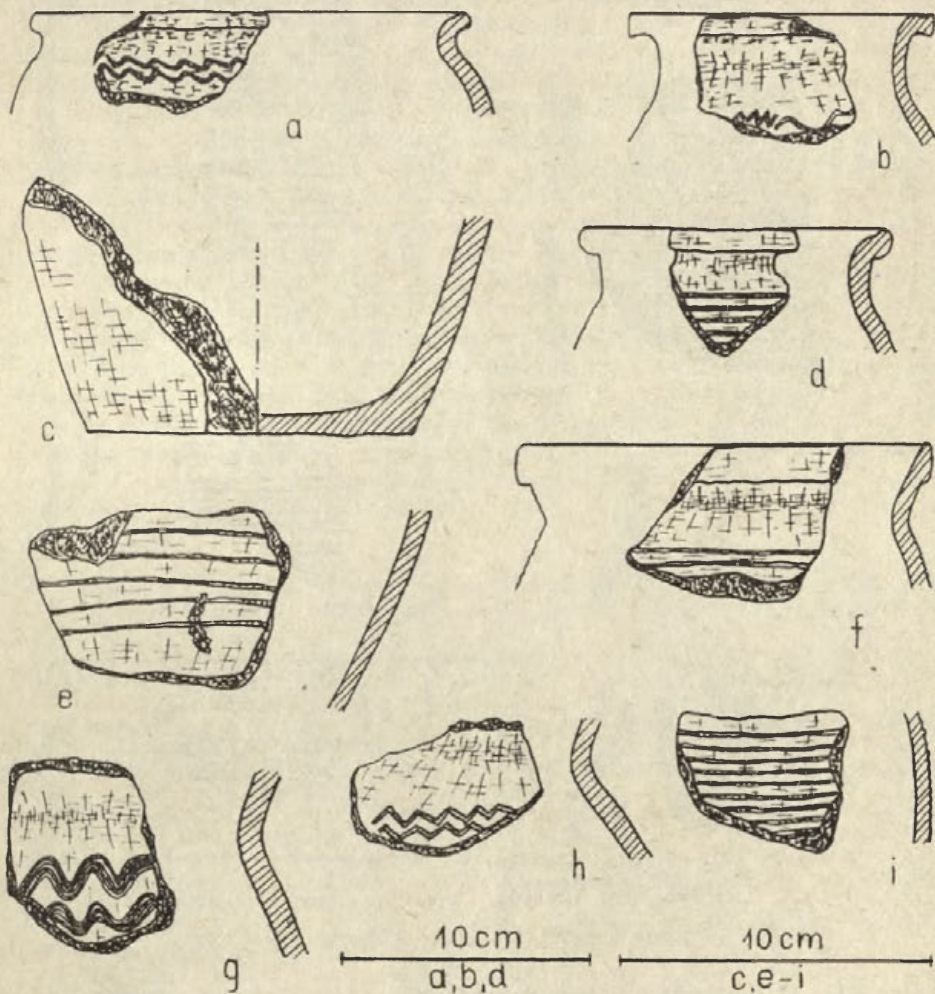

Ryc. 16. Łąpczyca, pow. Bochnia. Ceramika grupy III z grodziska
Pottery of group III from the earthwork

Grupa III jest najliczniejsza i obejmuje naczynia całkowicie obtaczane na kole garncarskim zarówno na powierzchni zewnętrznej, jak i bardzo często od wewnątrz. Wykonane są z dobrze wyrobionej gliny żelazistej schudzonej domieszką drobnoziarnistego piasku, silnie wypalone, koloru brunatnego, szarego i ceglatego

z różnymi odcieniami. Niektóre okazy robią wrażenie, że pokryte były na powierzchni zewnętrznej cienką warstwą polewy glinianej, która po wypaleniu przyjęła kolor ceglasty. Kryteria morfologii i ornamentyki pozwalają wyróżnić w obrębie tej grupy trzy typy naczyń: A, B, C.

Typ A tworzą garnki wąskootworowe, wysmukłe, kształtu jajowatego, z brzuścem nie posiadającym ostrego załomu, płaskim dnem i bardzo często wyraźnie zaznaczoną szyjką. Brzegi są mniej lub bardziej wygięte na zewnątrz, niekiedy zgrubione, z krawędzią rozwiniętą uformowaną pionowo lub ukośnie, zaopatrzoną często w rowek na przykrywkę. Ornament jest ujednolicony i składa się z poziomych żłobków pokrywających brzusiec, a przy szyjce występuje dodatkowo linia falista,

Ryc. 17. Łapczyca, pow. Bochnia. Ceramika grupy III z grodziska

Pottery of group III from the earthwork

rzadziej pasmo ukośnych nacięć (ryc. 15 d, e, h, 16 a, b, d, g—i, 17 a—d, f, h). Spotyka się także okazy nie zdobione.

Typ B stanowią naczynia szerokootworowe o esowatym profilu z załomem brzuśca umieszczonym średnio na $\frac{2}{3}$ wysokości, krótką szyjką i silnie wychylonym na zewnątrz brzegiem z krawędzią profilowaną, dna płaskie bez znaków garncarskich. Ornament analogiczny jak w typie A pokrywa przeważnie środkową i górną część brzuśca, tylko u nasady szyjki zamiast pojedynczych występują podwójne i potrójne linie faliste (ryc. 15 a—c, g, 16 c, e, 18 a).

Typ C reprezentuje górna część naczynia z cylindryczną szyjką, którego środkowej i dolnej partii nie można zrekonstruować ze względu na brak skorup, natomiast szyjka przy brzegu jest lekko zgrubiona, a krawędzią ukośnie ściętą do środka, na powierzchni zewnętrznej zdobiona czterema poziomymi liniami oraz dwoma rzędami nacięć: jednym przy krawędzi, a drugim na granicy szyjki i brzuśca (ryc. 18 b). Pod względem typologicznym jest to forma dobrze rozwinięta i według klasyfikacji tzw. naczyń mazowieckich z cylindryczną szyjką K. Musianowicz³⁶ należy do rzadszych okazów o zdobionych szyjkach, pochodzących z okresu XI—XIII w.

Ceramika grupy III — szczególnie typy A i B — występuje powszechnie na obszarze Małopolski i terenach sąsiednich w młodszej i najmłodszej fazie wczesnego średniowiecza. Znamy ją m. in. z grodzisk w Podegrodziu („Grobła”), pow. N. Sącz³⁷, Bieczu, pow. Gorlice³⁸, i Przemyślu³⁹, oraz z osad otwartych w Igołomi, pow. Proszowice (grupa II)⁴⁰, Nisku, pow. loco (grupa II)⁴¹, Przemyślu—Zasaniu (osiedle garncarskie)⁴², Krasiczynie, pow. Przemyśl⁴³, a także z Krakowa⁴⁴, Wieliczki⁴⁵ i wielu innych miejscowości. Na wszystkich stanowiskach ceramika ta datowana jest w ramach X/XI—poł. XIII w., tylko w nielicznych przypadkach autorzy określają jej górną granicę na XII w. (Nisko), czy też przeciągają do początków XIV w. (Przemyśl—Zasanie). Powyższe analogie wskazują zatem na stosunkowo szerokie ramy chronologiczne naczyń grupy III obejmujące okres między X/XI a połową XIII w. Dokładniejsze datowanie ich jest w naszym przypadku niemożliwe z uwagi na brak jakichkolwiek zabytków towarzyszących, o dobrze ustalonej chronologii.

³⁶ K. Musianowicz, *Mazowieckie naczynia z cylindryczną szyjką na tle słowiańskiego materiału porównawczego*, „Wiad. Arch.”, t. 18: 1951, s. 346—369.

³⁷ Z. Woźniak, *Z najdawniejszej przeszłości Podegrodzia*, „Rocznik Sądecki”, R. 5: 1962, s. 15—23, tabl. IX—XII.

³⁸ A. Zaki, *Biecz i kasztelania biecka w zaraniu dziejów*, [w:] *Biecz, studia historyczne*, Wrocław 1963, s. 51, ryc. 23.

³⁹ A. Kunysz, *Przemyśl wczesnodziejowy*, „Rocznik Województwa Rzeszowskiego”, R. 2: 1961, z. 1, s. 61, ryc. 19.

⁴⁰ Machnik, *op. cit.*, s. 66—75.

⁴¹ A. Gruszczyńska, *Wczesnośredniowieczna osada w Nisku na tle środowiska geograficznego*, „Rocznik Przemyśki”, R. 11: 1967, s. 25—27 i 29.

⁴² A. Kunysz, F. Persowski, *Przemyśl w starożytności i średniowieczu*, „Biblioteka Przemyśka”, t. 1: 1966, s. 39, ryc. 44 a—b; A. Kunysz, *Wczesnośredniowieczne osiedle garncarskie w Przemyślu na Zasaniu*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 16: 1968, nr 1, s. 73—81.

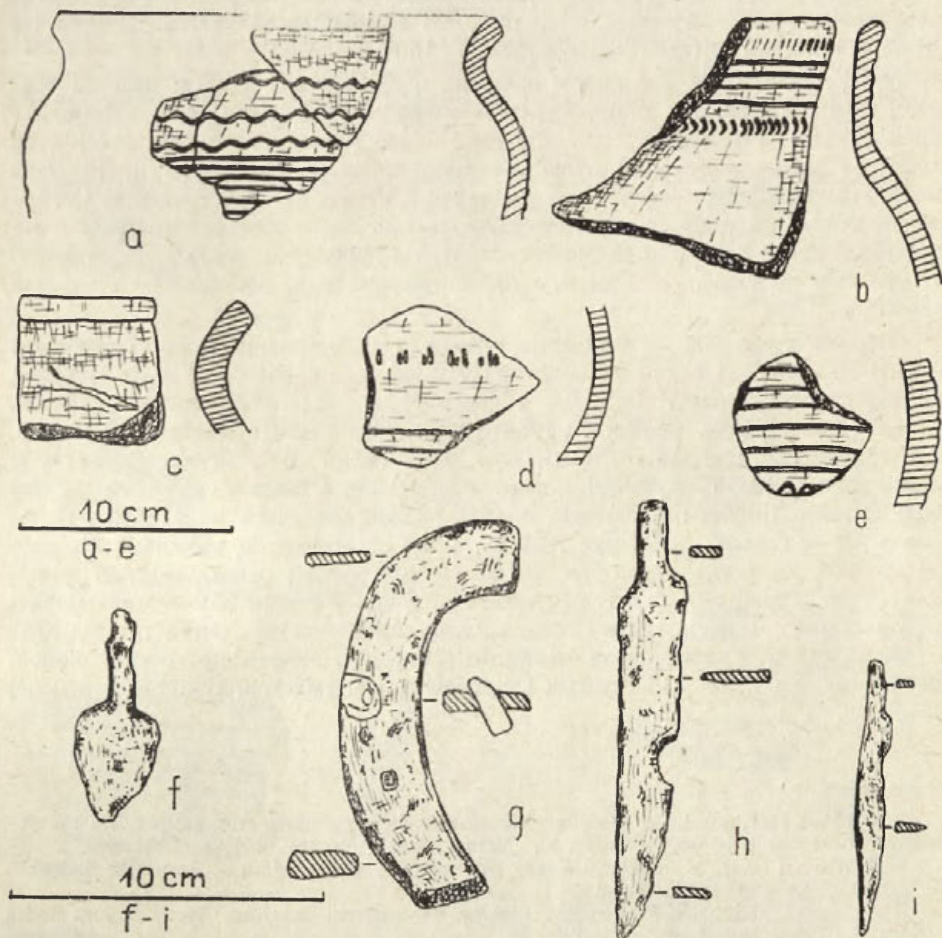
⁴³ A. Kunysz, *Osadnictwo otwarte w Polsce południowo-wschodniej*, „Wiad. Arch.”, t. 31: 1966, z. 4, s. 350, ryc. 23 c.

⁴⁴ Radwański, *op. cit.*, tabl. XIV, rys. 1—15 (typy VIII—IX).

⁴⁵ A. Jodłowski, *Wieliczka wczesnośredniowieczna*, „Mat. Arch.”, t. 11: 1970, s. 37.

b) Inne przedmioty

Poza ceramiką odkryto na grodzisku bardzo nieliczne wyroby żelazne, kamienne oraz kości zwierzęce. Pierwsze z nich reprezentują m. in. dwa noże ze sztabką do rękojeści, wyodrębnioną jedno- i dwustronnie, przy czym jeden posiada tylec prosty, a drugi łukowaty. Obydwa należą do okazów średniej wielkości, bardzo

Ryc. 18. Łapczyca, pow. Bochnia. Ceramika grupy III (a—e) i przedmioty żelazne z grodziska (f — grot strzały, g — podkowa, h, i — noże)

Pottery of group III (a—e) and iron objects from the earthwork (f — arrowhead, g — horseshoe, h, i — knives)

często spotykanych na stanowiskach z XI—XIII w.⁴⁶ Noże nie posiadają jednak dobrze ustalonej chronologii i nie wykazują też większego zróżnicowania typologicznego na przestrzeni wczesnego średniowiecza. Trudne jest również zagadnienie datowania fragmentu podkowy żelaznej (ryc. 18 g), wykonanej z szerokiej płaskiej

⁴⁶ Żaki, *Archeologia Małopolski...*, s. 44.

taśmy, bez tzw. wypustu na końcu ramienia. Pochodzi ona z młodszej fazy osadniczej (po X w.) i należy do dziewięciu tego rodzaju przedmiotów odkrytych na terenie Małopolski⁴⁷. Bardzo ubogo przedstawiają się militaria znane zaledwie z jednego grotu do strzały z łuku (ryc. 18 f). Jest to forma z trzpieniem i liściem nie rozdzielonym stanowiąca typ III według A. Nadolskiego⁴⁸ i A. Żakiego⁴⁹, występujący pospolicie na ziemiach polskich w okresie wczesnośredniowiecznym. Poza tym wymienić należy jeszcze okucie żelazne w postaci zgiętej sztabki z odchylonymi końcami oraz kilka przedmiotów silnie skorodowanych trudnych do zidentyfikowania.

Do zabytków kamiennych należy fragment osełki z piaskowca ze śladami użytkowania.

Materiał osteologiczny jest silnie zniszczony i pochodzi głównie z młodszej warstwy kulturowej. Najwięcej spotyka się kości krowy i konia, rzadziej ptaków; kości świni brak. Na uwagę zasługuje również odkrycie dwóch muszli ślimaków winniczków. Materiał ten świadczy raczej o gospodarczym, a nie militarnym charakterze grodu.

CHRONOLOGIA I FUNKCJA GRODU

Analiza zabytków ruchomych i stratygrafia nawarstwień pozwalają wyróżnić na grodzisku łapczyckim dwa etapy chronologiczne rozwoju osadnictwa: starszy z VIII—IX/X w. i młodszy z X/XI—poł. XIII w.

Ze starszej fazy nie odkryto śladów zwartych obiektów kulturowych w postaci chat, jam, palenisk itp. Stwierdzono tylko w kilku wykopach cienką warstwę osadniczą (warstwa V) z nielicznymi fragmentami ceramiki (grupa I), węgli drzewnych i polepy, której zasięg wskazuje, że ludność zamieszkiwała wówczas na stosunkowo małej przestrzeni o powierzchni nie przekraczającej 7 arów, w południowo-wschodniej części wzgórza (rys. 10). Nie znamy jednak rozplanowania zabudowy wewnętrznej ówczesnego osiedla ani też jego charakteru. Ze względu na brak jakichkolwiek śladów umocnień obronnych z tego czasu należy sądzić, że była to osada otwarta składająca się z kilku domostw naziemnych, jakkolwiek nie można także wykluczyć ewentualności zabezpieczenia jej palisadą drewnianą, zniszczoną później w trakcie budowy grodu. Trudny do wyjaśnienia jest również stosunek tej osady do grodu funkcjonującego w IX—poł. X w. w Chełmie nad Rabą, oddalonego od niej o 4 km w kierunku zachodnim i drugiej — współczesnej jej — osady mieszkalnej położonej w Targowisku na lewym brzegu Raby (rys. 12)⁵⁰. Lokalizacja wszystkich trzech stanowisk na niedużej przestrzeni w obrębie jednej jednostki geograficzno-osadniczej, jaką stanowi grzbiet górski ciągnący się równoleżnikowo między Chełmem a Bochnią wzdłuż prawego brzegu doliny Raby, sugeruje, że powinien istnieć między nimi jakiś związek o charakterze gospodarczo-społecznym i terytorialnym z głównym ośrodkiem w Chełmie. Elżbieta Dąbrowska zalicza gród chełmski do dużych grodów jednoczłonowych z wielokrotnymi wałami kolistymi, występujących w dorzeczu górnej Wisły od VIII/IX do końca X w., które wspólnie

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ A. Nadolski, *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*, „Acta Archaeologica Universitatis Lodziensis”, nr 3, 1954, s. 64.

⁴⁹ Żaki, *Archeologia Małopolski...*, s. 41.

⁵⁰ A. Jodłowski, *Uwagi nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym w dorzeczu Raby*, „Acta Archaeologica Carpathica”, t. 10: 1968, s. 89—90, ryc. 2.

z grodami wieloczłonowymi i jednoczłonowymi wielodziałowymi miały spełniać funkcję centrów ośrodków terytorialnych większych od opoli⁵¹. Autorka identyfikuje je z „civitates” Geografa bawarskiego, przyjmując za K. Tymienieckim⁵², że nazwa ta oznaczała różne jednostki począwszy od drobnych gródków rodowych poprzez terytoria grodowe aż do okręgów administracyjnych. Grody nadwiślańskie, m. in. Chełm, stanowiły — jej zdaniem — centra tych ostatnich⁵³. Jeżeli uznamy za trafną interpretację E. Dąbrowskiej, należałoby stwierdzić, że osady w Łęczycy z VIII—IX/X w. i Targowisku, łącznie z innymi osadami rejonu chełmsko-bocheńskiego nie odkrytymi jeszcze w dotychczasowych badaniach archeologicznych, wchodziły w skład okręgu administracyjnego istniejącego w tym czasie w środkowym dorzeczu Raby z centralnym ośrodkiem w Chełmie. Warto jednak zaznaczyć, że podobne jednostki wspólnot terytorialnych występujące na innych obszarach Polski wiązane są przez badaczy z organizacją opolną i określane terminem opole, lub też uważane za okręgi grodowe⁵⁴.

Zasadniczy rozwój osadnictwa na wzgórzu grodziskowym w Łęczycy następuje dopiero w drugiej, młodszej fazie przypadającej na X/XI—poł. XIII w. W okresie tym, najprawdopodobniej na początku XI w., wzniesiony został gród dwuczłonowy składający się z grodu właściwego i podgrodzia (ryc. 10). Majdan grodu posiadał kształt nieregularnego owalu i otoczony był wałem okrężnym przebiegającym wzdłuż krawędzi górnego plateau i zboczy; jego szerokość wynosiła 4 m, a wysokość mogła osiągać 4,5 m (ryc. 11). Zbudowany był z trzech ciągów podłużnych legarów występujących przy wewnętrznym i zewnętrznym licu oraz w środku wału w odstępach średnio 170 cm jeden od drugiego. Na legarach tych zalegała warstwa bierwion poprzecznych układanych w odległości 15—45 cm. Przestrzenie między belkami i legarami wypełnione były ziemią; w środkowej części wału ziemią z kamieniami. Dolne warstwy belek zabezpieczono dodatkowo, przed ewentualnym zsunieniem się po zboczu, pionowo lub ukośnie wbitymi w ziemię palami. Mamy więc do czynienia tutaj z konstrukcją przekładkową wzmocnioną miejscami pionowymi słupami. Lica wewnętrzne i zewnętrzne wału wylepione były gliną, która w trakcie pożaru została wypalona na kolor ceglasty i w tej postaci zachowała się do chwili obecnej na obrzeżeniach wału. Nie posiadamy natomiast żadnych danych do rekonstrukcji zwieńczenia wału. Przypuszczać można tylko, że zgodnie z ówczesną strategią zwieńczenie to stanowiły blanki w typie krenelaża drewnianego zbudowanego na przedłużeniu lica zewnętrznego, które ułatwiały załodze obronę. Analogiczne konstrukcje wałów na terenie Małopolski znane są z Zameczyska” w Zawadzie Lanckorońskiej, pow. Brzesko (wał II)⁵⁵, i Poznacho-

⁵¹ E. Dąbrowska, *Wielkie grody dorzecza górnej Wisły — próba klasyfikacji*, „Arch. Pol.”, t. 16: 1971, s. 462; tejsze, *Organizacje grodowe w dorzeczu górnej Wisły i na Morawach w początkach wczesnego średniowiecza*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, „Prace na VII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Warszawie 1972”, Seria 4 — Historia, Warszawa 1972, s. 33—37.

⁵² K. Tymieniecki, *Wiślanie*, „Małopolskie Studia Historyczne”, R. 4: 1961, s. 8—10.

⁵³ Dąbrowska, *Organizacje grodowe...*, s. 35 i 37.

⁵⁴ Z. Hilczerońska, *Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI wieku*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1967, s. 258—259; Z. Podkowińska, *Zmiany form osadnictwa wiejskiego na ziemiach polskich we wcześniejszym średniowieczu*. Zreb, wieś, Opole, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1971, s. 361—363.

⁵⁵ G. Leńczyk, *Prasłowiański gród nad Dunajcem w Zawadzie Lanckorońskiej*, „Prace Prehistoryczne PAU”, nr 4, 1950, s. 69, ryc. 37 i s. 42—43.

wic Górnych, pow. Myślenice⁵⁶, a także z innych obszarów Słowiańszczyzny zachodniej⁵⁷.

Wnętrze grodu nie posiadało zwartej zabudowy. Wzdłuż wewnętrznego lica wału dookoła majdanu prowadził chodnik szeroki na 100 do 110 cm, miejscami nawet do 200 cm, zbudowany z płaskich kamieni rzecznych, do którego przylegała warstwa kulturowa młodsza (warstwa III), z dużą ilością ceramiki (grupa III) i innych materiałów zabytkowych. Poziom ten stwierdzony został głównie we wschodniej i południowej partii majdanu, a jego zasięg przestrzenny sugeruje, że osadnictwo grupowało się raczej w pobliżu wałów, środek majdanu zaś pozostawał wolny od zabudowy.

Do grodu właściwego przylegało od strony północno-wschodniej czworoboczne podgrodzie, które od południa i wschodu ograniczone było w sposób nietypowy stromymi zboczami sąsiednich wzniesień, natomiast od północy i zachodu zasięg jego wyznaczały uskoki terenowe. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że wzdłuż tych uskoków przebiegał pierwotnie wał ziemny, zniszczony później przez orkę. Na podgrodziu osadnictwo występowało w dwóch miejscach, a mianowicie w części południowej w pobliżu grodu właściwego oraz północnej od strony Raby. Pierwsze z nich stanowiły ślady spalenizny pochodzące przypuszczalnie z obsunięcia się po zbroczu w trakcie pożaru wału grodu właściwego, drugie zaś tworzyły obiekty kulturowe (chata i jama) występujące *in situ*. Te ostatnie, łącznie z nielicznymi fragmentami ceramiki spotykanymi na powierzchni pola, sugerują, że na podgrodziu nie istniała zwarta zabudowa mieszkalna, ale raczej pojedyncze domostwa rozmieszczone dowolnie bez jakiegось regularnego planu urbanistycznego.

Chaty odkryte zarówno w obrębie grodu właściwego (chaty 1—2), jak i na podgrodziu (chata 3) posiadały kształt w przybliżeniu czworoboczny o wymiarach $4 \times 2,5$ m, $3,7 \times 2,5$ m oraz $6,2 \times 4$ m. Pierwsze dwie zagłębione były w całość do 75 cm i miały paleniska zlokalizowane w północno-wschodnich narożnikach. Stanowiły one rodzaj półziemianek, natomiast największą chatę 3 wkopaną w glinę do 125 cm, z paleniskiem umieszczonym w środkowej części należy uznać za ziemiankę. Brak jakichkolwiek szczegółów budowlanych nie pozwala na odtworzenie konstrukcji ścian i dachów. W pobliżu chat nr 2 i 3 znajdowały się jamy — najprawdopodobniej gospodarce — o nieustalonym bliżej przeznaczeniu (skupisko A i jama 1 — jeżeli nie pochodzi ona ze zniszczonego domu mieszkalnego).

Omówione dotąd obiekty stałe i zabytki ruchome nie stanowią wystarczającej podstawy do ustalenia funkcji grodu i zajęć gospodarczych jego mieszkańców. Bardzo rzadko spotykane w materiale archeologicznym z tego stanowiska militaria świadczą, że nie było tutaj licznej załogi wojskowej, i tym samym, że gród ten nie miał większego znaczenia strategicznego w systemie obronnym państwa polskiego i dzielnic krakowskiej. Jego położenie geograficzne, sytuacja osadnicza okolicy oraz źródła pisane pozwalają przypuszczać, że wzniesiony został raczej ze względów czysto gospodarczych lub administracyjnych. Dotychczasowy stan badań archeologicznych i historycznych wskazuje bowiem, że w środkowym biegu Raby w XI—poł. XIII w. istniało stosunkowo duże skupisko osadnicze, które oddalone było

⁵⁶ G. Leńczyk, *Na temat pobytu Celtów w Polsce południowej*, „Światowit”, t. 24: 1962, s. 269; tenże, *Elementy obronne w miejscach umocnionych*, „Studia Archeologiczne”, t. 2: 1967, s. 103, ryc. 18.

⁵⁷ W. Hensel, *Wstęp do studiów nad osadnictwem Wielkopolski wczesnohistorycznej*, Poznań 1948, s. 141, 193 i passim; tenże, *Słowiańszczyzna wczesnośrednio-wieczna*, wyd. III, Warszawa 1965, s. 434 i n.

od zwartego osadnictwa okolic Krakowa z centralnym grodem na Wawelu o 35—40 km i oddzielone Puszczą Niepołomicką. Tylko na odcinku o długości ok. 10 km między Targowiskiem a Bochnią w obrębie doliny Raby i przylegających do niej północnych stoków Pogórza Karpackiego zarejestrowanych jest ok. 11 osad, nie licząc wsi położonych na południe od Bochni w stronę Wiśnicza oraz w dół Raby w kierunku Mikłuszowic i Okulic (ryc. 13). Są to miejscowości znane przeważnie z luźnych znalezisk powierzchniowych z XI—XIII w.⁵⁸ i przede wszystkim dokumentów pisanych z XII—XIII w.⁵⁹ Należy jednak sądzić, że większość z nich egzystowała już w pierwszej połowie XI w. i stanowiła wówczas własność księcia, który w czasach późniejszych — głównie w XII i XIII w. — nadawał je instytucjom kościelnym, rzadziej osobom świeckim. Największe uposażenie posiadały tutaj klasztory benedyktynów z Tyńca, benedyktynek ze Staniątka i bożogrobców z Miechowa⁶⁰. Wartość gospodarczą tego obszaru — niezależnie od urodzajnych gleb lessowych i spławnej rzeki — podnosiły dodatkowo jeszcze dwa elementy, a mianowicie przebieg ważnej drogi handlowej Węgry—Kraków przez Bochnię, Łapczycę, Targowisko i Chełm (gdzie istniała przeprawa przez Rabę i stacja celna)⁶¹ oraz występowanie źródeł słonych w Łapczycy, Kolanowie, Babicy i Bochni, eksploatowanych co najmniej od XI/XII w.⁶² Czynnikiem tym zawdzięczać należy m. in. funkcjonowanie targów i karczmy w Chełmie i Łapczycy, a później w Bochni, gdzie od XIII w., a może nawet wcześniej, mieściła się także parafia. Dane te prowadzą zatem do wniosku, że w XI w. w rejonie chełmsko-bocheńskim istniał książęcy klucz gospodarczy z centralnym ośrodkiem grodowym w Łapczycy nad Rabą. Interesujący jest tylko fakt, dlaczego gród spełniający funkcję głównego ośrodka administracyjno-gospodarczego w tej okolicy zlokalizowany został w Łapczycy, a nie w sąsiednim Chełmie, gdzie w czasach przedpiastowskich i wczesnopiastowskich była przecież duża warownia. Być może, że o Łapczycy zadecydował nowy układ

⁵⁸ Babica (?), Baczków, Bochnia, Dziewin, Gawłów, Kłaj, Krzyżanowice, Łapczyca, Łęzkowice, Majkowice, Mikłuszowice, Pierzchów, Słomka i Targowisko.

⁵⁹ Źródła historyczne wymieniają na tym terenie do XIII w. 23 miejscowości: Babica (?) (*Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. W. Zakrzewski, Poznań 1877, t. I, nr 7; dalej cyt. jako: *Kod. Wlkp.*), Bochnia (*Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876—1905, t. II, nr 37; dalej cyt. jako: *Kod. Młp.*), Brzeźnica (*Kodeks dyplomatyczny Polski od czasów najdawniejszych aż do roku 1506*, wyd. L. Ryszczewski i A. Muczkowski, Warszawa 1847—1853, t. III, nr 18; dalej cyt. jako: *Kod. Pol.*), Chełm (*Kod. Tyn.* nr 1), Czyżów (*Kod. Młp.*, I, nr 40), Dąbrowica (*Kod. Tyn.*, nr 11), Dołuszyce (*Kod. Pol.*, III, nr 18), Kolanów (*Kod. Tyn.*, nr 1), Krzczów (*Kod. Pol.*, III, nr 18), Krzyżanowice (*Kod. Młp.*, II, nr 504), Łapczyca (*Kod. Tyn.*, nr 1), Łęzkowice (*Kod. Pol.*, III, nr 18), Mikłuszowice (*Kod. Tyn.*, nr 1), Niegowić (*Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej Św. Wacława*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, t. I, nr 63; dalej cyt. jako: *Kod. kat. krak.*), Nieprzeźnia (*Kod. kat. krak.*, I, nr 63), Nieszkwice (*Kod. Młp.*, II, nr 375), Okulice (*Kod. Tyn.*, nr 1), Olchowa (*Kod. kat. krak.*, I, nr 61), Szczytniki (*Kod. kat. krak.*, I, nr 62), „Wieś VI Oraczy” na terenie Bochni (A. Polaczko w n a, *Zapis Teodora Gryfity dla cystersów w 1196 r.*, „Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie”, Oddział II, t. 23: 1938, z. 1, s. 3 i 14—15) i Wiśnicz (*Kod. Pol.*, III, nr 18).

⁶⁰ J o d ł o w s k i, *Uwagi...*, s. 84; t e n ż e, *Bochnia wczesnośredniowieczna*, „Studia Historyczne”, R. 15: 1972, z. 4, s. 501 i n.

⁶¹ S. Weyman, *Cła i drogi handlowe w Polsce piastowskiej*, Poznań 1938, s. 110; K. M a l e c z y Ń s k i, *Najstarsze targi w Polsce i stosunek ich do miast przed kolonizacją na prawie niemieckim*, „Studia nad Historią Państwa i Prawa”, t. 10: 1926, z. 1, s. 192—193.

⁶² A. J o d ł o w s k i, *Eksploatacja soli na terenie Małopolski w pradziejach i we wczesnym średniowieczu*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, t. 4: 1971, s. 99—100.

stosunków gospodarczych, jaki wytworzył się w tym rejonie w związku z wywazaniem soli z miejscowych solanek, będącej w średniowieczu ważnym artykułem konsumpcyjnym, którego produkcja wymagała odpowiedniego zabezpieczenia. W pierwszej połowie XIII w. gród łapczycki został spalony, o czym świadczą ślady spalenizny stwierdzone na całej linii wałów, i po tym pożarze już go nie odbudowano. Upadek jego łączy się najprawdopodobniej z odkryciem bogatych złóż soli kamiennej w Bochni ok. połowy XIII w., co spowodowało zmniejszenie znaczenia gospodarczego Łapczycy i wzrost rangi Bochni, która w związku z tym otrzymała prawa miejskie w 1253 r.⁶³ i przejęła funkcję głównego ośrodka gospodarczo-społecznego i kulturalnego tego regionu.

ZAKOŃCZENIE

Sumując wyniki badań na grodzisku łapczyckim podkreślić należy istnienie dwóch faz osadniczych: starszej z VII—IX/X w. i młodszej z X/XI—poł. XIII w. Jest to zjawisko często spotykane na grodziskach małopolskich. Istniejąca tutaj w starszej fazie mała osada pozostawała zapewne w ścisłym związku z grodem w Chełmie, który stanowił w tym czasie centralny ośrodek dla osadnictwa wiślańskiego w środkowym dorzeczu Raby. Znaczenie Łapczycy wzrastało w ciągu lat i równocześnie rozwijały się nowe osady zarówno w obrębie doliny Raby, jak też w kierunku południowym od niej, na północnych krańcach Pogórza Karpackiego. W wieku XI wytworzyło się na tym terenie stosunkowo liczne skupisko osadnicze, składające się głównie z osad książęcych, tworzących rodzaj klucza gospodarczego w którym ze względu na znaczną odległość od siedziby księcia (Krakowa) nastąpiła konieczność wybudowania grodu-dworu dla celów administracyjnych. Zlokalizowano go w Łapczycy, w miejscu starej osady otwartej, którą na początku XI w. ufortyfikowano przez wzniesienie wałów okrężnych o konstrukcji przekładkowej. Tak więc gród łapczycki pomimo stosunkowo dużych wymiarów i rozplanowania przestrzennego charakterystycznego raczej dla okresu wiślańskiego jest młodszy, pochodzący dopiero z XI—poł. XIII w. Jego założenie wiąże się m. in. ze zmianami osadniczymi, jakie miały miejsce na przełomie X/XI w. w Małopolsce, kiedy to zanikały stare grody wiślańskie, a w pobliżu nich powstawały nowe ośrodki piastowskie (Naszacowice—Podegrodzie—Sącz, Stradów—Wiślica)⁶⁴. W naszym przypadku mielibyśmy przemieszczanie się ośrodka osadniczego w kolejności: Chełm—Łapczyca—Bochnia. O wyborze Łapczycy do budowy grodu wczesnopiastowskiego mogły zadecydować także funkcjonujące w sąsiedztwie warzelnie soli, wymagające odpowiedniego zabezpieczenia. W pierwszej połowie XIII w. gród łapczycki uległ spaleni i już nie został odbudowany. Upadek grodu i znaczenia gospodarczego Łapczycy wiąże się przypuszczalnie z wyczerpaniem się miejscowych źródeł słonych i odkryciem bogatych pokładów soli kamiennej w Bochni ok. połowy XIII w., w związku z czym ta ostatnia przejęła rolę głównego ośrodka osadniczego w okolicy i spełniała ją przez cały okres średniowiecza i czasów nowożytnych.

⁶³ *Kod. Młp.*, II, nr 439.

⁶⁴ A. Z a k i, *Naszacowice—Podegrodzie—Stary Sącz*, „Acta Archaeologica Carpathica”, t. 1: 1959, z. 2, s. 219—225; Dą b r o w s k a, *Studia...*, s. 165.

ANTONI JODŁOWSKI

THE EARLY MEDIEVAL STRONGHOLD AT ŁAPCZYCA, DISTRICT OF BOCHNIA, IN THE LIGHT OF THE INVESTIGATIONS OF 1965—1967 AND 1972

The earthwork at Łapczyca lies on the northern slope of the mountain ridge which divides Pogórze Karpackie from Kotlina Sandomierska and runs latitudinally along the right bank of the river Raba (figs. 1—2). The earthwork has attracted the attention of scholars since the 19th century, systematic excavations, however, were not undertaken until 1965 and continued in 1966—1967 and 1972. The investigations have revealed two habitation phases: an earlier, dating from the 8th to 9th/10th centuries and a later of the 10th/11th to 13th century. This phenomenon has been frequently noted on earthworks of Little Poland.

In the earlier phases the site was occupied by a small unfortified village, about 700 sq. m in size (fig. 10), which economically and administratively seems to have been connected with the stronghold at Chełm near the Raba, distant 4 km to the west (fig. 12). In all probability the stronghold at Chełm was in the 9th to mid-10th century the centre of the Vislanian habitation in the middle Raba basin. This period is represented by layer V and pottery of group I discovered at Łapczyca (fig. 14). No remains of huts, pits or other features have come to light.

In the course of years the importance of Łapczyca grew together with the development of new villages in its neighbourhood, both in the Raba valley and on the northern margin of Pogórze Karpackie (fig. 13). In the 11th century a rather large concentration of settlements emerged in this area. It consisted mainly of prince's villages which formed a sort of a large estate. Because of the considerable distance from the prince's seat (i. e. Cracow) it was necessary to build in this area a fortified manor-house which would perform administrative function. It was located on the site of the older village which at the beginning of the 11th century was fortified by means of stone-timber-earth ramparts.

In this phase the stronghold consisted of the stronghold proper and of a quadrangular *suburbium* adjacent to it on the north side (fig. 10). The discoveries from this period include culture layer III, huts 1—3 two pits, pottery of group II—III (figs. 15—18), traces of a stone pavement, 110 cm wide, running along the inner side of the wall, and fortifications which survived in the form of charred timber constructions, stones and daub, revealed in layers III, VI and VII. The rampart which surrounded the stronghold proper ran along the edge of the upper plateau and its slopes. It was 4 m wide and possibly up to 4.5 m high (fig. 11). It was built of three courses of longitudinal beams laid at its inner and outer face at average distances of 170 cm from one another. These beams were overlain by transverse ones, placed 15 to 45 cm apart. The spaces between the longitudinal and transverse beams were filled with earth, and in the central part of the rampart with earth and stones. The lower layers of the beams were secured against sliding down the slope by stakes set vertically or aslant. The rampart was thus built in the crossed logs construction, occasionally supported by vertical posts. The outer and inner faces of the rampart were covered with clay which during the fire acquired brick-red colour and as daub has survived until now. It is possible that the rampart surrounding the *suburbium* had similar construction. It has been, however, completely levelled by cultivation. The habitation within the stronghold was concentrated along the ramparts and the centre remained unoccupied. On the

other hand, traces of habitation within the *suburbium* were revealed in its northern and southern part.

One of the factors which influenced the choice of this site for a stronghold was the neighbourhood of salt-works which needed protection. The earthwork at Łapczyca existed from the 11th to the mid-13th century. It was destroyed by fire and was not restored afterwards. The decline of the stronghold and of the economic importance of Łapczyca may be due to the exhaustion of local salt-brines and the discovery in the mid-13th century of rich rock-salt deposits at Bochnia which accordingly became the principal administrative centre of this region and was granted urban rights in 1253.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.